

T.C.
ERCIYES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
YENİ TÜRK DİLİ BİLİM DALI

LİSÂN-I TÜRKÎ (06 Mil. EHT A 39274)
(İNCELEME-METİN-TERİMLER SÖZLÜĞÜ)

Hazırlayan
Fatma TÜRKMEN

Danışman
Prof. Dr. Ümit TOKATLI

Yüksek Lisans Tezi

EYLÜL 2016
KAYSERİ

T.C.
ERCIYES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
YENİ TÜRK DİLİ BİLİM DALI

LİSÂN-I TÜRKİ (06 Mil. EHT A 39274)
(İNCELEME-METİN-TERİMLER SÖZLÜĞÜ)

(Yüksek Lisans Tezi)

Hazırlayan
Fatma TÜRKMEN

Danışman
Prof. Dr. Ümit TOKATLI

EYLÜL 2016
KAYSERİ

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK

Bu çalışmadaki tüm bilgilerin, akademik ve etik kurallara uygun bir şekilde elde edildiğini beyan ederim. Aynı zamanda bu kural ve davranışların gerektirdiği gibi, bu çalışmanın özünde olmayan tüm materyal ve sonuçları tam olarak aktardığımı ve referans gösterdiğimi belirtirim.

Adı-Soyadı: Fatma TÜRKMEN

İmza:

YÖNERGEYE UYGUNLUK SAYFASI

Fatma TÜRKMEN tarafından hazırlanan “Lisān-ı Türkī (06 Mil. EHT A 39274) (İnceleme-Metin-Terimler Sözlüğü)” adlı Yüksek Lisans tezi, Erciyes Üniversitesi Lisansüstü Tez Önerisi ve Tez Yazma Yönergesi’ne uygun olarak hazırlanmıştır.

Tezi Hazırlayan

Fatma TÜRKMEN

Danışman

Prof. Dr. Ümit TOKATLI

Türk Dili ve Edebiyatı ABD Başkanı

Prof. Dr. Hülya ARGUNŞAH

Prof. Dr. Ümit TOKATLI danışmanlığında **Fatma TÜRKMEN** tarafından hazırlanan “**Lisân-ı Türkî (06 Mil. EHT A 39274) (İnceleme-Metin-Terimler Sözlüğü)**” adlı bu çalışma jürimiz tarafından Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı’nda **yüksek lisans** tezi olarak kabul edilmiştir.

7.9/2016

JÜRİ:

Danışman Prof. Dr. Ümit Tokatlı

Jüri Üyesi

Üye Doç. Dr. Turgut Közdemir

Jüri Üyesi

Üye Yrd. Doç. Dr. İ. Ethem Özkan

Jüri Üyesi

ONAY:

Bu tezin kabulü Enstitü Yönetim Kurulunun 07/09/2016 ve ...18..... sayılı kararı ile onaylanmıştır.

07/09/2016
Prof. Dr. Celaleddin ÇELİK
Enstitü Müdürü

ÖNSÖZ

Bir dilin ses ve şekil yapılarının incelenip o dile ait kuralların ortaya konması gramer çalışmalarının konusu kabul edilir. Bu çalışmalardan elde edilen bilgilerin sağlam temellere dayandırılabilmesi için, dilin bir bütün olarak değerlendirilmesi gerekir. Dil, tarihi ve yakın dönemlerinde kendi içinde oluşturduğu sistemin kuralları etrafında gelişip zenginleşir. Bu nedenle gramer çalışmalarında incelenen dile ait olan kuralların doğru tespit edilebilmesi, o dilin tarihinin ne kadar doğru bilindiği ile yakından ilgilidir.

Kaşgarlı Mahmut'un *Kitabu Cevahiri'n-Nahv fi—Lügat'it-Türk* ve *Divanü Lügat-it-Türk* adlı eserleri Türk dilinin gramer çalışmalarında başlangıç olarak kabul edilir. *Kitabu Cevahiri'n-Nahv fi—Lügat'it-Türk* kayıp eser olarak değerlendirildiğinden bilhassa *Divanü Lügat-it-Türk* bu alanda ilk önemli eser olarak sonraki dönemlerde ve hatta günümüzdeki çalışmalara kaynak teşkil etmektedir. Batılı araştırmacıların Türk dili ile ilgili eserler ortaya koyması ve Tanzimat ve Cumhuriyet dönemlerinde gramerle ilgili birtakım çalışmalar yapılması gramer tarihimizin oluşmasına zemin hazırlamıştır. Özellikle Türk Dil Kurumu'nun 1997-2004 tarihleri arasında yürütmüş olduğu *Türkiye Türkçesi ve Tarihi Devirler Yazı Dilleri Gramerleri Projesi*'ni bu alanda yapılmış en kapsamlı çalışma olarak kabul edebiliriz. Çünkü bu çalışma ile dil tarihimizde dil bilgisi kurallarını önemli ölçüde belirleyen on dokuz eser ortaya konulmuştur. Daha çok Osmanlı Türkçesinin gramerini yansıtan bu eserler Türkiye Türkçesinin yakın dönemleriyle birlikte değerlendirilmesine ve gerektiğinde her iki dönemin mukayese edilebilmesine olanak sağlamıştır.

Gramer çalışmaları ile ortaya konulan kurallar Osmanlı Türkçesi döneminde “kavaid” olarak adlandırılan eserlerde ve günümüzde dil bilgisi kitaplarında bir araya getirilerek öğretime sunulmaktadır. Üzerinde çalıştığımız eser de Osmanlı Türkçesi dönemine ait bir kavaid kitabıdır. Yazar Abdülkerim Hadi eserin mukaddime bölümünde yazılma amacını belirtmiş ve dönemin dil bilgisi kurallarının daha kolay öğrenilebilmesi için aynı dönemde ve bu amaçla yazılan eserlerde birliktelik olması gerektiğini savunmuştur. Bizce de gramer çalışmalarından elde edilen bulgular farklı yaklaşımlar sonucu birbirinden bağımlı ya da bağımsız bilgiler ortaya koysa da bu bilgiler dilin sistemine bağlı kalınarak ortak bir süzgeçten geçirilmeli, belirlenen kurallar sağlam temellere dayandırılmalı ve bilgilerin sunumunda karmaşıklık bulunmamalıdır.

Çalışmamıza konu olan eser; Milli Kütüphane'de *06 Mil. EHT A 39274* numarasıyla kayıtlı *Lisān-ı Türkî* adlı eserdir. İki nüshası bulunan bu eserin kapak

sayfası ile on ve on birinci sayfaları eksik olup; bu sayfalar, tarafımızdan, İslam Araştırmaları Merkezi Kütüphanesi'nde bulunan ikinci nüshadan temin edilmiş ve çalışmamıza eklenmiştir. Bu eserin tezimize konu olarak seçilmesinin amacı; Osmanlı Türkçesi döneminin dil bilgisi kurallarını, kendi döneminde yazılan bir eserle ortaya koymak ve daha önce hiçbir çalışmaya konu olmayan bu eseri türkolojiye kazandırmaktır.

Çalışmamızın giriş bölümünde dilin tanımı yapılarak gramer terimi üzerinde durulmuştur. Gramer tarihimizin başlangıcı olarak kabul edilen eserlerin ve bu alanda yapılan çalışmaların listesine yer verilmiştir. Ayrıca üzerinde çalışılan eserin yazılma nedeni açıklanmış, çalışmanın yöntemi ve incelemede uygulanan teknik hakkında bilgiler verilmiştir. Son olarak Abdülkerim Hadi ile ilgili, edinilen kısıtlı bilgiler doğrultusunda bir değerlendirme yapılmıştır.

Birinci bölümde ilk olarak Lisân-ı Türkî'de yer alan konu başlıklarının içerikleri açıklanmıştır. Daha sonra eserin “mukaddime” bölümünde savunulan bir teze açıklık getirebilmek için üzerinde çalışılan eser, Lisân-ı Türkî'den önce hazırlanan ve dönemin bir başka önemli dil bilgisi kitabı olan Tahir Kenan'ın *Ḳavā'id-i Lisân-ı Türkî* adlı eseriyle mukayese edilmiştir. Bu mukayese sonunda elde edilen bulgular ortaya konulup; Lisân-ı Türkî'nin kendi içinde bir değerlendirmesi yapılmıştır. Son olarak çalışmamızın “sonuç” kısmını oluşturan, eserin eksik gördüğümüz yanlarına dair bilgilerin ve eserde bulunan yazım yanlışlarının bir tablosunun da bu bölümde verilmesi uygun bulunmuştur.

İkinci bölümde Milli Kütüphane'de *06 Mil. EHT A 39274* numarasıyla kayıtlı *Lisân-ı Türkî* adlı eserin transkripsiyonlu metni verilmiştir. Çeviride ilgili esere bağlı kalınmış; fakat gerekli yerlerde ifade yanlışları dipnotta gösterilmiştir. Ayrıca yazımı yanlış olan kelimeler çalışmamızın sonuç bölümünde tablolaştırılmıştır.

Üçüncü bölümde ise esere ait bir “terimler sözlüğü” oluşturulmuştur. Son olarak çalışmamız sırasında yararlanılan eserler “kaynakça” bölümünde listelenmiştir.

Bu naçizane çalışmayı ortaya koyma sürecinde sabır ve hoşgörüsüyle benden desteklerini, bilgilerini ve zamanını esirgemeyen değerli hocam Prof. Dr. Ümit Tokatlı'ya içten teşekkürlerimi sunarım.

Fatma TÜRKMEN

LİSÂN-I TÜRKÎ (06 Mil. EHT A 39274) (İNCELEME-METİN-TERİMLER
SÖZLÜĞÜ)

Fatma TÜRKMEN

Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Yüksek Lisans Tezi, Eylül 2016
Danışman: Prof. Dr. Ümit TOKATLI

ÖZET

Türk dilinin önemli sorunlarından biri; gramer çalışmalarında herkesçe kabul görmüş bir sistem ve sürekliliğin bulunmamasıdır. Bu sorunun giderilebilmesi için; Türk dilinin tarihi ve yakın dönemlerinde kaleme alınmış, gramere konu olabilecek eserler üzerinde birtakım çalışmalar yapılmıştır. Yapılan bu çalışmalarda da bir süreklilik sağlanamamış ve dolayısıyla daha sonraki dönemlerde yapılacak olan gramer çalışmaları için sağlam bir sistem kurulamamıştır.

Çalışmamıza konu olan eser de Osmanlı Türkçesi döneminde yazılmış bir gramer kitabıdır. Milli Kütüphane’de 06 Mil. EHT A 39274 numarası ve Lisan-ı Türki adı ile kayıtlı bulunan bu eser, tarafımızdan transkribe edilmiştir. Abdülkerim Hadi’ye ait bu eserin tez konusu olarak seçilmesinin amacı; söz konusu sorunun giderilebilmesine katkı sağlamak ve daha önce hiçbir çalışmaya malzeme olmamış bu eseri gün yüzüne çıkarmaktır.

Çalışmamızda eserin bölümleri incelenmiş, Lisan-ı Türki adlı metin transkribe edilmiş ve esere ait bir terimler sözlüğü hazırlanmıştır. Ayrıca eser; Tahir Kenan’ın Kavaid-i Lisan-ı Türki adlı eseriyle mukayese edilmiş ve eserin kendi içinde bir değerlendirmesi yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türk dili, gramer, dil bilgisi.

LİSÂN-I TÜRKÎ (06 Mil. EHT A 39274) (İNCELEME-METİN-TERİMLER
SÖZLÜĞÜ)

Fatma TÜRKMEN

Erciyes University, Institute of Social Sciences

Master Thesis, September 2016

Supervisor: Prof. Dr. Ümit TOKATLI

ABSTRACT

One of the major problems of Turkish language; grammar and continuity in work is the absence of a system that everyone agrees on. In order to resolve this problem; date of Turkish language and was drafted in the near term, a number of studies have been made on the works will be the subject of grammar. The results of these studies also failed to provide a continuum and therefore did not establish a robust system for the study of grammar to be made in subsequent periods.

The subject of our study is the work of a grammar book was written during the period of Ottoman Turkish. At the National Library 06 Mil. EHT A 39274 number and then registered in this work with the Lisan-ı Türki name was transcribed by us. Abdülkerim Hadi of the aim of the thesis is selected as the subject of this work; to contribute to mitigate the problem in question and did no work on the material before it is to face a day of work.

In our study, examined sections of the work, Lisan-ı Türki has been named the transcribed text and a glossary of terms of the work has been prepared. Also work; Tahir Kenan Kavaid-i Lisan-ı Türki has been compared to the work and the work has been criticized in itself.

Key words: Turkish language, grammar, grammar.

İÇİNDEKİLER

LİSÂN-I TÜRKÎ (06 Mİl. EHT A 39274) (İNCELEME-METİN- TERİMLER SÖZLÜĞÜ)

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK	i
YÖNERGEYE UYGUNLUK SAYFASI	ii
KABUL VE ONAY	iii
ÖNSÖZ	iv
ÖZET	vi
ABSTRACT	vii
İÇİNDEKİLER	viii
KISALTMALAR	x
TRANSKRİPSİYON ALFABESİ	xi
GİRİŞ	1

I. BÖLÜM

LİSÂN-I TÜRKÎ (06 Mİl. EHT A 39274) (İNCELEME-METİN-TERİMLER SÖZLÜĞÜ)

a) LİSÂN-I TÜRKÎ'NİN İNCELEMESİ	5
b) "KAVÂ'İD-İ LİSÂN-I TÜRKÎ" İLE MUKAYESESİ	6
c) SONUÇ	8

II.BÖLÜM

LİSÂN-I TÜRKÎ (06 Mîl. EHT A 39274) (İNCELEME-METİN-TERİMLER
SÖZLÜĞÜ)

METİN	10
-------------	----

III.BÖLÜM

LİSÂN-I TÜRKÎ (06 Mîl. EHT A 39274) (İNCELEME-METİN-TERİMLER
SÖZLÜĞÜ)

TERİMLER SÖZLÜĞÜ	45
KAYNAKÇA	60
EKLER	61
(TIPKIBASIM)	61
ÖZGEÇMİŞ	89

KISALTMALAR

Age. : Adı Geçen Eser

Ar. : Arapça

Haz. : Hazırlayanlar

S. : Sayı

s. : Sayfa Numarası

TDK : Türk Dil Kurumu

Tr. : Türkçe

vb. : ve benzeri

yay. : Yayınları

TRANSKRİPSİYON ALFABESİ

ا (آ)	ā, a	ص	ş
ا (أ)	a, e, ı, i, u, ü	ض	z, d
ء	É	ط	ţ
ب	B	ظ	z
ت	T	ع	‘
ث	Ā	غ	g
ج	c, ç	ف	f
چ	Ç	ق	k
ح	H	ك	k
خ	H	گ	g
د	D	ڭ	ñ
ذ	Z	ل	l
ر	R	م	m
ز	Z	ن	n
ژ	J	و	v, ū, u, ü, o, ö
س	S	ه	h, a, e
ش	Ş	ى	y, ı, i, ī

GİRİŞ

Dil; insanlar arasında sözlü veya yazılı olarak anlaşmayı sağlayan ses sistemidir. Bu sistem, dile ait olan gramerin ortaya koyduğu kurallar çevresinde gelişir. Gramer; geniş anlamıyla, dilin kullanımında yerleşmiş kurallara göre, dili meydana getiren sesleri, şekilleri, sözcükleri, yapı ve dizi işlem ve yollarını, yöntemlerini, sözcük sınıflarını, çekimlerini, cümledeki görev ve bağlantılarını düzenli olarak inceleyen bilimdir.¹ Dilimizde gramer ve dil bilgisi terimleri birbiri yerine kullanılırken dil bilgisi çalışmaları; gramerin ortaya koyduğu kuralları bilgi seviyelerine göre öğretime sunma² işi olarak da tanımlanmaktadır. Gerek gramer ve dil bilgisi gerekse Osmanlı Türkçesinde sıkça kullanılan sarf, nahiv ve kavaid terimleri genel olarak dilin sistemini oluşturan kuralları belirleme ve öğretime sunma çalışmalarında karşımıza çıkmaktadır. Eser adlarında da kullanılan bu terimler zamanla yerini gramer veya onu karşılayan dil bilgisine bırakmıştır.

Bir dilin gramer kurallarının tam olarak öğrenilebilmesi için o dilin tarihi dönemlerine ait ses ve şekil yapılarının da değerlendirilmesi gerekir. Çünkü dil, var olmaya başladığı süreçten itibaren gramer sistemini oluşturur ve bu süreçteki kuralları temel alarak gelişir.

Türk dilinin tarihi ve yakın dönemlerine bakıldığında birtakım ses ve şekil yapılarının Türkiye Türkçesinin gramer kurallarının oluşumuna zemin hazırladığını görmekteyiz. Türkçenin sağlam bir gramerinin oluşması için yapılan çalışmalarda yüzyıllar öncesinde yazılmış eserlerin temel kaynak olarak değerlendirilmesinin nedeni budur. Örneğin; bugün hala yaklaşık on asır öncesinde yazılmış olan ve bir sözlük olmasına rağmen içinde yer yer dilin gramerini yansıtan birtakım özellikler bulunan *Divanü Lügat-İt-Türk*, Türk gramerinin gelişiminde önemli bir eser olarak kabul edilir.

Türk dilinin önemli sorunlarından biri; gramer tarihinin sağlam bir sürece dayandırılmamasıdır. Özellikle Orta Türkçe dönemi olarak kabul edilen devirde,

---

¹ Agop **Dilaçar**, “Gramer: Tanımı, Adı, Kapsamı, Türleri, Yöntemi, Eğitimdeki Yeri ve Tarihçesi”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten* 1971, TDK yayınları: 338, s.83.

² Dilek **Erenoğlu**, “Gramer-Dil Bilgisi”, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 20, s.146.

yaşanılan coğrafi bölge ve içinde bulunulan kültürel farklılıklar, Türkçenin Arap ve Fars dillerinin gölgesinde kalmasına sebep olmuştur. O dönemlerde yazılan ve gramer kurallarını yansıtan çoğu eserde Türkçenin yanı sıra Arapça ve Farsça kurallara daha fazla yer verilmesi; Türk gramerinin tek yönlü olarak ele alınmasını engellemiştir.

Gramerin bütünüyle ele alınması açısından önemli olan ve Türk dili tarihinin bu alanıyla ilgili ilk eser, Kaşgarlı Mahmut tarafından yazılmış fakat kayıp kitaplar arasında bulunan *Kitabu Cevahiri'n-Nahv fi—Lügat'it-Türk* adlı eserdir.³ Bu kayıp eser dışında, yukarıda belirtildiği gibi, yazarın *Divanü Lügat-it-Türk* adlı eseri gramer tarihinin değerlendirilmesi bakımından önemlidir. Türkiye Türkçesinin grameri açısından önemli ilk eser ise; Bergamalı Kadri'nin Müyessiretü'l-Ulüm adlı gramer kitabıdır.⁴ Bunların dışında Avrupalı bilginlerin Osmanlı Türkçesini konu alan eserleri ile Tanzimat ve Cumhuriyet dönemlerinde gramer sorununun çözümü için teşvik edici çalışmalar neticesinde ortaya konulan eserler de dil tarihinde önemli bir yere sahiptir. Bu eserlerin günümüzde değerlendirilmesi ve eserler üzerine çalışmalar yapılması da Türkiye Türkçesi gramerinin sağlam temellere dayandırılması ve dil bilgisi öğretiminin daha anlaşılır olması bakımından önemlidir.

Türk Dil Kurumu'nun 1997-2004 tarihleri arasında yürütülmüş ve gramer tarihi açısından en önemli çalışma; *Türkiye Türkçesi ve Tarihi Devirler Yazı Dilleri Gramerleri Projesi*'dir. Bu proje kapsamında on dokuz eser gün yüzüne çıkarılmış ve gramer tarihi çalışmalarında önemli bir adım atılmıştır. Bu eserler şunlardır:

Doç. Dr. Emir İçhem İdben, Abdullah Ramiz Paşa, Emsile-i Türkiyye (1999).

Kaya Türkay, Halit Ziya, Kavaid-i Lisan-ı Türki (1999).

Prof. Dr. Recep Toparlı, Prof. Dr. M. Sadi Çögenli ve Doç. Dr. Nevzat H. Yanık, El-Kavaninü'l-Külliyeye li-Zabti'l-Lugati't-Türkiyye (1999).

Prof. Dr. Recep Toparlı, Prof. Dr. M. Sadi Çögenli ve Doç. Dr. Nevzat H. Yanık, Kitab-ı Mecmu-ı Tercüman-ı Türki ve Acemi ve Mogali ve Farisi (2000).

Doç. Dr. Nevzat Özkan, Keçecizade Mehmet Fuat – Ahmet Cevdet Paşa, Kava'id-i Osmaniyye (2000).

Prof. Dr. Leyla Karahan, Dilek Ergönenç, Hüseyin Cahit, Türkçe Sarf ve Nahiv (2000).

³ Prof. Dr. Zeynep **Korkmaz**, *Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*, TDK yayınları, Ankara 2009, s. CV.

⁴ Prof. Dr. Zeynep **Korkmaz**, Age, s.CVI.

Doç. Dr. Nevzat Özkan, Ahmet Cevdet Paşa, Medhal-i Kava'id (2000).

Yrd. Doç. Dr. Esra Karabacak, Bergamalı Kadri, Müyessiretü'l-Ulüm (2002).

Prof. Dr. Zeynep Korkmaz, Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi) (2003).

Prof. Dr. Recep Toparlı, Ed-dürretü'l-Mudi'e fi'l-Lugati't-Türkiyye (2003).

Prof. Dr. Recep Toparlı, Mufassal Yeni Sarf-ı Osmanî (2003).

Prof. Dr. Leyla Karahan – Yrd. Doç. Dr. Ülkü Gürsoy, Tahir Kenan, Kava'id-i Lisan-ı Türki (2004)

Doç. Dr. Gülден Sağol – Erdal Şahin – Nurgül Yıldız, Ahmet Cevat Emre, Türkçe Sarf ve Nahiv Eski Lisan-ı Osmanî Sarf ve Nahiv (2004).

Prof. Dr. Tuncer Gülensoy – Dr. Mustafa Fidan, Mithat Sadullah, Türkçe Sarf ve Nahiv Dersleri (2004).

Prof. Dr. Recep Toparlı – Ali Ilgın, Mehmet Sadık, Üss-i Lisan-ı Türki (2006).

Prof. Dr. Recep Toparlı – Dilek Yücel, Süleyman Hüsnü Paşa, İlm-i Sarf-ı Türki (2006).

Prof. Dr. Metin Karaörs, Köprülüzade Mehmet Fuat – Süleyman Saip, Türk Dilinin Sarf ve Nahvi (2006).

Yrd. Doç. Dr. Esra Karabacak, Ahmet Cevdet Paşa, Tertib-i Cedid Kava'id-i Osmaniye (2007).

Dr. Furkan Hamit, Şemseddin Sami, Nev-Usül Sarf-ı Türki (2009).

Bu proje kapsamında yayımlanan eserler, yazıldıkları dönemin gramerini sağlıklı bir şekilde yansıtmaları bakımından önemlidir. Özellikle eğitim öğretim için yazılan kitaplar “kavaid kitabı” olarak nitelendirilmiştir. Bu tür kitaplar Türkçenin kurallarını vermek açısından diğerlerinden daha farklı bir özellik taşımakta ve tarihi Türk grameri içinde ses ve yapı bilgisiyle ilgili konulara daha fazla eğilmektedir.⁵ Dilin özellikle yapı bilgisini konu alan kitaplar daha çok “sarf”; kelime grupları ve cümle bilgisini konu edinenler ise “nahiv” olarak isimlendirilmiştir.⁶

⁵ Halil İbrahim Usta, “Türk Gramerciliğinin Tarihinde “Kavaid” Kitaplarının Yeri”, *Türkoloji Dergisi*, Cilt: 11, S: 1, s. 284.

⁶ Halil İbrahim Usta, *Age*, s. 283-284.

Çalışmamıza konu olan eser, bir kavaid kitabıdır. Yazar Abdülkerim Hadi, mukaddime bölümünde belirtildiği gibi, kendinden önce kaleme alınan kitapların gramer konusundaki karmaşıklığı ve öğrencilerin bilgileri öğrenmedeki güçlüğü üzerine *Lisān-ı Türkî* adlı eseri kaleme almıştır. Eserde yalnızca Türkçenin gramerinin esas alınması ve Arapça ve Farsçanın etkilerinin gramer konusuna en az biçimde yansıtılması dikkat edilmesi gereken noktalardan biridir. Yazar, yine eserde belirtildiği gibi, Türkçenin gramerinin Arapça ve Farsçanın kurallarından ayrı değerlendirilmesi gerektiğini savunmuş, bu düşünceyle oluşturulmayan eserleri de eleştirmiştir. Bu nedenle çalışmamızın inceleme bölümünde *Lisān-ı Türkî*'den önce hazırlanıp yayımlanan ve Tahir Kenan'a ait olan *Ḳavā'id-i Lisān-ı Türkî* adlı eseri söz konusu eserle mukayese etmeye çalıştık. Mukayesede bu eserin tercih edilme sebebi; bir kavaid kitabı olması ve gramer kurallarında Arapça ve Farsçanın da büyük oranda esere yansmasıdır.

Lisān-ı Türkî (06 Mil. EHT A 39274) (İnceleme-Metin-Terimler Sözlüğü) çalışmasının amacı; Türk dilinin gramerini ele alan bir dil malzemesi olarak türkolojiye kazandırılması ve sonraki dönemlerde yapılacak benzer çalışmalara kaynak teşkil etmesidir. Ayrıca eserde Osmanlıca ve Türkiye Türkçesinde işlev bakımından aynı olup isimlendirilmesinde farklılık görülen terimlerin bir sözlük çalışması yapılmıştır.

Çalışmamızda çeviri yöntemi kullanılmış, Arapça veya Farsça tamlamalarda dilin kabul gören imla kurallarına bağlı kalınmıştır.

Yazarın hayatı hakkında bilgi edinebilmek için ilgili kaynaklara başvurulmuş fakat herhangi bir bulguya rastlanmamıştır. Yalnızca İslam Araştırmaları Merkezi'nin Osmanlıca Risaleler Veri Tabanından elde ettiğimiz bilgilere göre; yazarın *Lisān-ı Türkî* dışında *Bir Tebessüm* (1310-1312 / Türk Öyküsü), *Ezhar-ı Nevbahar* (1312 / Türk Edebiyatı), *Fakire: Edebi ve Milli Roman* (1310 / Türk Romanı) ve *Hak Yerini Bulmalı* (1326 / Türk Edebiyatı) adlı eserleri mevcuttur. Ayrıca *Hak Yerini Bulmalı* adlı eserin kapağında, yazarın meclis-i maarif azasından olduğu bilgisi yer almaktadır.

I. BÖLÜM

LİSÂN-I TÜRKÎ (06 Mil. EHT A 39274) (İNCELEME-METİN- TERİMLER SÖZLÜĞÜ)

a) LİSÂN-I TÜRKÎ'NİN İNCELEMESİ

Lisân-ı Türkî 15 Eylül 309 (27 Eylül 1893) senesinde, ‘Abdülkerim Hâdî tarafından yazılmış Türkçe gramer kitabıdır. İstanbul Karabet matbaasında basılan eser, ma‘ârif-i nezâret-i celîlesiniñ ruḥṣatiyle ṭab‘ olunmuş ve Faik Reşad Beyefendi’ye hediye edilmiştir.

Eser; hareke, isim, müfred cemî‘, aḥvâl-i isim, izâfet, tetâbu‘-i izâfet, ism-i ‘aded, ism-i işâret, mübhemât, şıfat, zamîr, fi‘il (şîğa), maşdar, müşbet/menfî, müte‘addî/lâzım, taşrif-i ef‘âl, ḥal terkîbi/şıla/rabṭ şîğaları, ef‘âl-i mürekkebe, fer‘-i fi‘il ve edevât ana bölümlerinden oluşmaktadır.

Hareke bölümünde; hareke çeşitleri olan fetha, kesre, zamme, cezm, şedde ve tenvîne yer verilip ḥurûf-ı imlâ, ḥurûf-ı medd ve ḥurûf-ı resmiyye harfleri gösterilir. İsim bölümünde; isim türleri tanımlanır. Aḥvâl-i isim bölümünde; ismin halleri sıralanır ve örneklerle açıklanır. İzâfet bölümünde; Türkçede isim tamlaması oluşturma yöntemlerinden söz edilir. Tetâbu‘-i izâfet bölümünde; Türkçede bulunan dört izâfet çeşidi örneklendirilir. İsm-î ‘aded bölümünde; Türkçede sayı sıfatları olarak adlandırılan sıfat çeşitlerine yer verilir. Şıfat bölümünde; sıfat tamlaması ve sıfat türlerinden söz edilir. Zamîr bölümünde; zamîr çeşitleri örneklerle açıklanır. Fi‘il ve şîğa bölümlerinde kip eklerine yer verilir. Maşdar bölümünde; maşdar ve mef‘ûlün tanımı yapılır, Türkçede nesne, dolaylı tümleç ve zarf denilen öğelerin Osmanlıcadaki karşılıkları açıklanır ve müşbet/menfî, müte‘addî/lâzım gibi maşdar çeşitlerine yer

verilir. Taşrîf-i ef'âl bölümünde; kiplerin şahıs eklerine göre çekimleri örneklendirilir. Hal terkîbi, şıla, rabṭ şîğaları bölümlerinde; bu üç şîğanın tanımı yapılır ve rabṭ şîğalarının türlerine yer verilir. Ef'âl-i mürekkebe bölümünde; birleşik fiillerden söz edilir. Fer' -i fi' il bölümünde; Türkçede sıfat-fiil dediğimiz kelime türünün tanımına yer verilir ve son olarak edevât bölümünde Türkçede çok kullanılan edatlar, kullanım alanlarına göre adlandırılarak sıralanır.

Lisân-ı Türki; muḳaddime bölümünde belirtildiği gibi döneminde yazılan gramer kitaplarında birliktelik olmaması ve öğrenilmesi güç bilgilerin karmaşık olarak verilmesi üzerine, Türkçenin gramer kurallarının anlaşılır olmasına katkı sağlayabilmek için kaleme alınmış bir ders kitabıdır. Yazar kendi eserinden önce ve döneminde oluşturulan dil bilgisi kitaplarındaki bilgileri, Türkçenin gramerini tam olarak yansıtmadığı için eksik bulmuş ve Arap ve Fars dillerinin gramer kurallarının Türk dili grameri ile birlikte verilmesini eleştirmiştir. Biz de Lisân-ı Türki'den önce Tahir Ken'an tarafından yazılmış olan ve Prof. Dr. Leyla Karahan ve Yrd. Doç. Dr. Ülkü Gürsoy'un hazırladığı Ḳavâ'id-i Lisân-ı Türki adlı gramer kitabını Lisân-ı Türki ile mukayese etmeye çalıştık. Yakın dönemlere ait her iki eserde de açık farklara rastladık.

b) “ḲAVÂ'İD-İ LİSÂN-I TÜRKİ” ile MUKAYESESİ

Ḳavâ'id-i Lisân-ı Türki; son basımı 1889 olan toplam dört defterden oluşmaktadır.

Ḳavâ'id-i Lisân-ı Türki'de Osmanlıcadaki harf sayısı 33 olarak verilirken⁷; Lisân-ı Türki'de ك (g) sesi gösterilmeyip harf sayısı 32 olarak verilmiştir.

Ḳavâ'id-i Lisân-ı Türki'de harfler telaffuz şekillerine göre de ayrılmış; hurûf-ı mütekaaribe ve hurûf-ı mütebâidenin tanımı yapıp bu harfler sıralanmıştır.⁸ Lisân-ı Türki'de ise yalnızca muttaşıla ve munfaşıla harfleri gösterilmiştir. Fakat bu durum Lisân-ı Türki'de sadece Türkçenin kurallarının esas alındığını gösteren durumlardan

⁷Tahir **Kenan**, *Kavâ'id-i Lisân-ı Türki*, (Haz. : Prof. Dr. Leyla Karahan, Yrd. Doç. Dr. Ülkü Gürsoy), TDK yayımları, Ankara 2004, s. 9.

⁸ Tahir **Kenan**, *Age*, s. 10-11.

biridir ki mütekaaribe ve mütebâide Arap harflerinin telaffuzda oluşma yerleri ile ilgilidir.

Lisân-ı Türki'de; *kâf-i 'Arabî*, *kâf-i Fârisî*, *kâf-i nûnî*, *kâf-i yâ 'yî* ve *kâf-i vâvî* olmak üzere beş türe ayrılan kâf harfi, Kavâ' id-i Lisân-ı Türki'de dört olarak verilmiş; *kâf-i vâvî* kâf çeşidi olarak gösterilmemiştir.⁹

Lisân-ı Türki'de dönemin kitaplarında eleştirilen sorunlardan biri de kelime türleridir.¹⁰ Eserde; isim, şıfat, zamîr, ism-i işâret, mübhemât, maşdar, fi' il, fer' -i fi' il ve edevât olmak üzere dokuzaya ayrılan kelime türleri Kavâ' id-i Lisân-ı Türki'de; edat, isim ve fiil olarak üçe ayrılmıştır. Eserde eleştirildiği üzere bu ayırım daha çok “ şarf-ı 'Arabî ” ile ilgilidir.

Kavâ' id-i Lisân-ı Türki'de tamamı edatlara ayrılan ikinci defterde edatlar beyitler, dörtlükler veya paragraflarla örneklendirilmiş¹¹; Lisân-ı Türki'de ise yalnızca edatların listesi verilip kullanım alanına göre isimlendirilmiştir.

Kavâ' id-i Lisân-ı Türki'nin “esmâ” bölümünde, bir ismin müzekker veya müennes olma durumuna da değinilirken¹² Lisân-ı Türki'de isimler; ism-i cins ve ism-i 'âmm olarak iki türe ayrılır. Bu durum yine Lisân-ı Türki'de yalnızca Türk dilinin gramerinin esas alındığını, Arapçanın kurallarının esere dahil edilmediğini göstermektedir. Şöyle ki; Türkçede isimlerin cinsiyetini belirtmek için her bir varlığı karşılayan farklı bir kelime türetilmiş, isimler müzekker ve müennes olarak ayrı bir kategoriye ayrılmamıştır.

Zarf- fiil eklerinin Osmanlıcaki karşılığı diyebileceğimiz “rabṭ şîğaları”, Lisân-ı Türki'de; beş türe ayrılırken; Kavâ' id-i Lisân-ı Türki'de şîğa-i intihâiyeye yer

⁹ Tahir **Kenan**, Age, s. 18.

¹⁰ Abdülkerim **Hadi**, *Lisan-ı Türki*, Karabet matbaası, İstanbul 1312-1315, s. 11.

¹¹ Tahir **Kenan**, *Kavâ'id-i Lisân-ı Türki*, (Haz. : Prof. Dr. Leyla Karahan, Yrd. Doç. Dr. Ülkü Gürsoy), TDK yayınları, Ankara 2004, s. 65.

¹² Tahir **Kenan**, Age, s.199.

verilmemiş, *-(y)IncA* eki “sıyga-i ta‘ kibiyye” maddesinde değerlendirilmiştir ve *Lisān-ı Türkī*’de yer alan *-icek* eki bu gruba dahil edilmemiştir.¹³

Lisān-ı Türkī’de iki ana kısma ayrılan birleşik fiiller; *Ḳavā‘ id-i Lisān-ı Türkī*’de üç maddede değerlendirilmiştir: *fi‘ il-i isti‘ cal*, *fi‘ il-i iktidari* ve *fi‘ il-i iane*.¹⁴ Söz konusu eserimizde yardımcı fiillerle kurulan birleşik fiillere, bir isme “görmek” veya “oturmak” fiillerinin eklenmesiyle oluşturulan *fi‘ il-i istimrārī* de dahil edilmiş; ikinci ana kısımda ise *fi‘ il-i iane* ile oluşturulan birleşik fiiller ele alınmıştır.

Ḳavā‘ id-i Lisān-ı Türkī’nin “*fā‘ il-mef‘ ūl*” bahsinde, *Lisān-ı Türkī*’den farklı olarak, “*mef‘ ūlün-leh*” ve “*mef‘ ūlün-mutlak*” maddelerine yer verilmiş, bunların cümle içinde ne şekilde bulunabileceği ve fiile sorulan hangi soruyla tayin edilebileceği de açıklanmıştır.¹⁵

Bu mukayese dışında, son olarak söz konusu eserimizi kendi içinde değerlendirip bizce birtakım eksiklikleri tespit etmeye çalıştık. Düzeltmeler bölümünde ise eserde karşılaşılan basım hatalarını, kelimelerin doğru yazılışlarıyla birlikte tablo şeklinde sunduk.

c) SONUÇ

Eser, mukaddime bölümünde belirtildiği gibi, Türkçenin gramerinin daha kolay öğrenilmesi için yazılmış bir ders kitabıdır. Gramerin tam olarak öğrenilmesi için, dilin ses ve şekil kurallarının eksiksiz bir şekilde verilmesi gerekir. Fakat eserimizde kelime, cümle ve noktalama konularına yer verilmemiştir.

Eserin “*masdar*” bölümüne konu olan *mef‘ ūllerin* görevlerini tayin etmek için fiile hangi soruların sorulacağı da eserde belirtilmemiştir. Bunların cümlede ne şekilde bulunacağını yanı sıra hangi soruyla tespit edilebileceği de verilseydi öğrenilmesi daha kolay bir bilgi olurdu.

¹³ Tahir **Kenan**, *Age*, s.288.

¹⁴ Tahir **Kenan**, *Age*, s.277.

¹⁵ Tahir **Kenan**, *Age*, s.291.

Eserde “fer‘-i fi‘il” konusu yeterince ele alınmamış, daha önce bahsedildiğine dair bir bilgi verilip yalnızca bir tanım yapılmıştır. Fakat tanımda dikkat edilmesi gereken nokta şu ki; fer‘-i fi‘il, Türkiye Türkçesindeki sıfat-fiilin Osmanlıcadaki karşılığı olarak verilmiştir. Bu, konunun bahsinde tanımdan önce verilen bilgilere aykırı düşmektedir. Hāl terkîbi ve rabṭ şigaları konularında değerlendirilen ekler, Türkiye Türkçesinde zarf-fiil ekleri olarak kabul edilir ve eserde bahsedildiği gibi sıfatlanmayıp zarf olarak fiilleri niteler. Burada şöyle bir değerlendirme yapabiliriz ki; Türkiye Türkçesinin de gramer sorunlarından biri olan “filimsiler” konusuna eserde ayrı bir yer verilmemiş ve bu konu ayrıntılı bir şekilde işlenmemiştir.

Eserin sonunda yer alan edatların Arap, Fars veya Türkçe kökenli olup olmadıkları konusunda bir açıklama getirilmemiş ve edatlar cümle içinde örneklendirilmemiştir. Türkiye Türkçesinde ünlem olarak değerlendirilen kelimeler de eserin edatlar bölümünde verilmiştir.

DÜZELTMELER

Sayfa ve Satır Numarası	Basım Hatası	Kelimenin Doğru Yazılışı
10/9	محدوده (maḥdūde)	ممدوده (memdūde)
11/13	صرف (şarf)	حرف (ḥarf)
13/16	مفعوله به (mef‘ ūle bih)	مفعول به (mef‘ ūlün bih)
17/16	زبدةالحقايق (zīdetü’l-ḥaḳāyıḳ)	زبدةالحقايق (zūbdetü’l-ḥaḳāyıḳ)
24/1	غربیده (ğarbīde)	عربیده (‘Arabī’de)
34/13	مبیتقبل (mübītaḳbel)	مستقبل (müstaḳbel)
39/12	اذات (ezāt)	ادات (edāt)
41/3	عهنلری (‘ahnleri)	عنهلری (‘anhleri)
42/15	اقتدارینی (iḳtidārını)	اقتدارینی (iḳtidārını)
43/14	اوطورمق (oṭurmaḳ)	طورمق (ṭurmaḳ)
47/12	استکراحدر (istikrāḥdır)	استکراهدر (istikrāḥdır)
49/4	بناء (binā’)	بنا (binā’en)

II. BÖLÜM

LİSÂN-I TÜRKÎ (06 MİL. EHT A 39274) (İNCELEME-METİN-
TERİMLER SÖZLÜĞÜ)

METİN

Fâik Reşâd Begefendi'ye Hediye İdilmiştir

LİSÂN-I TÜRKÎ

Müellifi:

‘ Abdülkerîm Hâdî

Ma‘arif-i nezâret-i celîlesiniñ ruşsatiyle tab‘ olunmuşdur.

İSTANBUL

(Çarabet) Maḥba‘ası – Bâb-ı ‘ Âlî Caddesinde

1310 – 1312

Muqaddime

[s.3] Bir lisānīn hem kolay hem de çabuğ öğrenilmesi için kavā' id-i şarfiyye ve naḥviyesiniñ mazbūṭ olması şartdır. Kavā' id-i şarfiyye ve naḥviyesi mükemmel olmayan lisān pek güç öğrenilir. Belki hiç öğrenilmez.

Bizde her 'aqlına gelen bir kavā' id kitābı yapıyor. Yapılan kavā' id kitābları ise maṭlūba muvāfiq olmadığından nev-residegān-i vaṭan ümmīd-i istiḳbāl taḥṣīlinde müşkilāta uğrayor. Bu müşkilāta başlıca sebep 'adem-i intizāmıdır. Bu gün mevki'-i istifādeye konulmuş kavā' id kitāblarını tedkīk itdikçe fikrimiz baḥr-i muḥīṭde dalğaya tutulmuş yelkensiz gemiye beñziyor. Çünkü hiç birinde ittīrād yok. Öteden beri kelimeyi üçe, beriden beri beşe, daha öteden beri yediye, daha beriden beri sekize, [s.4] toḳuza taḳsīm itmiş, ortada bir tefāvütdür gidiyor. Halbuki uzun uzadıya tetebbu' a muḳtedir olamayan şākirdān böyle bir kaç kitābı görünce şaşırub ḳalıyor. Maḥşūl-ı sa'ine bir netice viremiyor. Teraḳḳi nokṭa-i nazarından büyük büyük te'ssüfleri mūcib oluyor.

Biz ber-vech-i bālā 'arz itdigimiz muṭāl'atı nazar-ı diḳḳate alarak bu kavā' id kitābını yazdık. Ḳuşūr ve noḳşānını iddi'ā idenler taḥṣīḥine, ikmāline himmet iderlerse bize degil vaṭana bir ḥidmet itmiş olurlar.

Tārīḥ-i tesvīd fī 15 Eylöl sene 309 (M 27 Eylöl 1893). 'Abdülkerīm Hādī.

Lisān-ı Türki

[s.5] ‘Oşmanlı lisānı başlı başına bir lisān ise de ‘Arabî ve Fārisîden pek çok elfāz almıştır.

Bu elfāz, Türkçe uşul-ı inşāye hâlel getürmemekle beraber ekserî kendi kavâ'id-i şarfiyyelerine taḫḫan isti‘ māl olunurlar.

‘Oşmanlıcada otuz iki ḫarf vardır:

ا ب پ ت ث ج چ ح خ د ذ ر ز ژ س ش ص ض ط ظ ع غ ف ق ك گ ل م ن و ه ی

Bu otuz iki ḫarfdan dördü – ki گ ژ چ پ dir – Fārisîden diğeri yigirmi sekizi ‘Arabîden alınmıştır.

‘Arabî kelimelerde (پ , چ , ژ , گ); Fārisî kelimelerde (ط , ظ , ض , ص , ح , ث); Türkçe kelimelerde (ع , ظ , ض , ژ , ذ , ح , ث) ḫarfleri yokdur.

İmlâ cihetiyle ḫarfler beş kısımdır: Ḥurūf-ı muttaşıla, ḫurūf-ı munfaşıla, ḫurūf-ı imlâ, ḫurūf-ı medd, ḫurūf-ı resmiyye.

[s.6] Şimdi biz ḫurūf-ı muttaşıla ile ḫurūf-ı munfaşılayı ele alalım. Ḥurūf-ı muttaşıla kendilerinden hem evvel hem de soñra gelen ḫarflerle birleşen ḫarflerdir.

Ḥurūf-ı munfaşıla kendilerinden evvel gelen ḫarflerle birleşüb soñrakilerle birleşmeyen ḫarflerdir. Ḥurūf-ı munfaşıla şunlardır:

و ژ ر ذ ا

Ḥurūf-ı muttaşıla da mütebakî ḫalan yigirmi beş ḫarfdır.

Türkçede (kāf) ḫarfi beş dürlü telaffuz olunur.

(Kāf-i ‘Arabîdir) Kātib, kerīm gibi.

(Kāf-i Fārisîdir) Gel, gündüz gibi.

(Kāf-i Nūnîdir) Añlamak, saña gibi.

(Kāf-i Yāyîdir) Beg > bey, degeniñ > deyenîñ gibi.

(Kāf-i Vāyîdir) Ögünmek > övünmek, gügenmek > güvenmek gibi.

Hareke

Hareke harfleriñ şüret-i telaffuzı demek oldığından harfleriñ seslerini irā'e iden işâretlere hareke dinir.

Hareke üçdür: (Fetha) yâhud (üstün), (kesre) yâhud (esre), (zämme) yâhud (ötre).

Fetha (َ) işâretidir. Harfiñ üstüne konur. Yâ hafîf [s.7] olur (fetha-i hafîfe) yâ şakîl olur (fetha-i şakîle) dinir: كلك (kelek), قاپاق (kapak), يلك (yelek) gibi.

Kesre (ِ) işâretidir. Harfiñ altına konur. Yâ hafîf olur (kesre-i hafîfe) yâ şakîl olur (kesre-i şakîle) dinir: ايلك (iplik), ييل (yıl) gibi.

Zämme (ُ) işâretidir. Harfiñ üstüne konur. Bu da yâ hafîf olur (zämme-i hafîfe) yâ şakîl olur (zämme-i şakîle) dinir.

Ba'zan zämme dudaklar açılarak okunur (mebsûta) ba'zen de dudaklar toplanarak okunur (maqbûza) olur: قووق (kovuk), قولاق (kulaq) gibi.

Bu hareketlerden başka daha üç hareke vardır: Cezm, şedde, tenvîn.

Cezm (ْ) 'alâmetidir. Harfiñ üstüne konur. Harfiñ hareke-i maşşûşası olmadığından evvelindeki harfiñ harekesiyle okunacağını bildirir. Cezmli harfe (harf-i sâkin) dinir.

Tenbîh

Gerek hareketler gerekse cezm yazıda gösterilmez. Harfiñ hareketli yâhud cezmlî olduğu mümârese ile bilinir.

[s.8] Şedde (ّ) 'alâmetidir. Yalnız 'Arabî kelimelere maşşûş olarak harfiñ üstüne konur. Üstünde (şedde) bulunan harf iki def 'a okunur. Bir kerre sâkin harf gibi evvelindeki harfiñ harekesiyle, bir kerre de kendi harekesiyle: اوّل (evvel), تشكّر (teşekkür), تفخّر (tefahhur) gibi.

Şeddeli harfe (harf-i müşedded) dinir.

Harf-i müşedded iki def 'a telaffuz idildiği için 'Arabî kelimelerde bir kelimeyi¹⁶ iki def 'a yazmak haṭâ-yı fâhişdir. Fârisî ile Türkçede şedde olmadığından

¹⁶ Şeddeli harfin açıklama bahsinde tanıma uygun düşülmesi için كلمى yerine حرفى yazılmalıydı. s.8.

yan yana gelen bir harfi ayrı ayrı yazmalıdır: قوللنمق (kullanmak), صاللانمق (şallanmak) gibi.

Tenbîh

اوقه (okka) şâzıdır.

Tenvîn (ء) ‘ alâmetleridir. Türkçede iki üstün, iki esre, iki ötre dinir. Yalnız ‘ Arabî kelimelere mahşûşdur. Harfiñ üstüne ve altına konur. Kelimeniñ nihâyetinde (ن) (n) sesi hâşıl ider: ابدأ (ebeden), مرحمته (merhameten), el – ‘ uzru ‘ inde kirâmi ’n-nâsi maqbûlun¹⁷, من جهته (min cihetin), مع زيادة (ma‘ a ziyâdetin) gibi.

Hurûf-ı imlâ (ا و ه) harfleridir. Türkçe kelimelere mahşûşdur. Kelimeyi teşkîl iden hurûf-ı aşliyyeden şayılamaz. [s.9] Oğunmaz. Evvelindeki harfiñ harekesini bildirir. Hareke bu harflerden biriyle resm ve işbât idilmiş dimekdir. Bu harflere (hareke-i harfiyye) dağı dinilir.

(ا) Fetha-i şakîleye delâlet ider: ياتاق (yatağ), فوناق (konak) gibi.

(و) Zammeye – hafîf ve şakîl – delâlet ider: بيوك (büyük), كوزل (güzel), كوچك (küçük), طاوق (tavuğ) gibi.

(ه) Kelimeleriñ ortasında fetha-i hafîfeye, âhirinde hem hafîfe hem de şakîleye ‘ alâmetdir: آره (ara), آرپه (arpa), آرابه (araba) gibi.

(ی) Kesreye – hafîf ve şakîl ‘ alâmetdir: سيس (sis), بيتمك (bitmek), بيجم (biçem) gibi.

Bu dört harf – ki hurûf-ı imlâdır- kelimeniñ evvelinde bulunursa hurûf-ı aşliyyeden olur. Oğunur: اووا (ova), وار (var), هايدي (haydi) gibi.

Gerek hareke, gerek harf-i imlâ ile telaffuz idilen harfe (harf-i müteharrik) dinilir.

Bir kelimeyi teşkîl iden harflerden bir harf-i müteharrikiñ yâhud bir müteharrik harf ile berâber söylenilen bir veyâ iki sâkin harfiñ teşkil itdigi bir sese (hece) dinilir: دكز (de – ñiz), بكلمك (bek – le – mek) gibi.

[s.10] Hurûf-ı medd (ا , و , ی) harfleridir. ‘ Arabî ve Fârisî kelimelere mahşûşdur. Harf-i sâkindir. Fağat eşvât-ı mahşûşesiyle oğunmaz. Evvelindeki harfiñ

¹⁷ Yerinde özür dilemek erdemdir.

harekesini – (ا) fetḥayı, (و) zammeyi, (ی) kesreyi medd ider: دنیا (dūnyā), آوازہ (āvāze), قصور (kuṣūr), کریم (kerīm), علیم (alīm), تهی (teḥī) gibi.

Ḥurūf-ı medden olan elif kelīmāt-ı Arabīde hemzeden (ء) soñra gelirse elif hemzeye ḳalb olunur. Üzerine medd dinilen Őu (~) işāret ḳonarak (ا) Őüretinde bir elif yazılır. (elif-i memdūde) dinir: آداب (ādāb), آبا (ābā), مآل (me’āl) gibi.

Medd işāreti yalnız elif ḫarfiniñ üzerine ḳonur.

Medd Fārisī kelimeleriñ de evvelinde bulunan elif üzerine ḳonur. Üstünde fetḥ bulunan elifiñ fetḥesi uzadılarak telaffuz idilirse de bu meddli elif Arabīde olduđu gibi bir elif ile bir hemzeden maḳlūb degildir: آب (āb), آرزو (ārzū), آویزه (āvīze) gibi.

Bu (~) alāmet Türkçe kelimeleriñ evvelinde bulunan elif ḫarfiniñ de üzerine ḳonur ise de alāmet medd degildir. Elif ḫarfiniñ fetḥa-i Őaḳīle ile oḳunacađını bildirir. Türkçe kelimeleriñ evvelinde meftūḫ oḳunan elifin fetḥasınıñ ḫafīf, yā Őaḳīl olduğını def aten añlamak için telaffuzı Őaḳīl olan kelimeleriñ evvelinde bulunan elifiñ üzerine medd işāretini ḳoymak lāzımdır: ال (el), آل (al) gibi.

[s.11] Ḥurūf-ı resmīye (و و ا) ḫarfleridir.

(ا) Yalnız Arabī kelimelere, (و و) hem Arabī hem de Fārisī kelimelere maḫŐuŐdur. Bu ḫarfler yalnız ḫatda mevcūd olub telaffuzda ḫükümsüzdür. رتبه (rütbe), خواهش (ḫāḫiŐ), حواجه (ḫoca) gibi.

Lafz-i ma’ nīdār olan kelime ma’ nāsında ya müstaḳill olur, ya olmaz. Olmazsa (edevāt), olursa ya zamāna ta’ alluḳ ider, ya itmez. Zamāna ta’ alluḳ iderse fi’ il dinir. İtmezse medlūlünüñ tenevvü’ ne nazaran “isim, Őıfat, zamīr, ism-i işāret, mübhemāt, maŐdar, fer’ -i fi’ il” dinir.

Bu ḫalde Türkçede kelime ṫoḳuzdur: isim, Şıfat, zamīr, ism-i işāret, mübhemāt, maşdar, fi’ il, fer’ -i fi’ il, edevāt.

Bazı ḳavāid kitablarında kelime üçe ṫaḳsīm olunur ise de bu ṫaḳsīm ḫatādır. Vāḳı’ ā Őarf-ı Arabī kelīmāti üçe ṫaḳsīm idüb (isim, fi’ il, ḫarf) diyor. Arab kelīmāti üçe ṫaḳsīm itmiş diye biz de kelīmāti üçe ṫaḳsīm itmege mecbūr degiliz. Çünkü Őarf-ı Arabī başḳa Őarf-ı Türkī daha başḳadır.

Eger Şarf-ı Arabī Şarf-ı Türkī demek ise nev-resīdegān-i vaṫana ṫođrudan ṫođruya Şarf-ı Arabīyi oḳutmalıdır. Biz de Şarf-ı Türkī diye esassız bir Şey oḳutub iz’ āc-i fikr itmemelidir.

[s.12] Kelimelerden lisān terekküb ider.

Lisān istenilen bir şey'i başkalarına anlatabilmek vāsıtasıdır. Merām yā söz ile yāḥud yazı ile ifāde olunur.

Merām söz ile ifāde olunursa (şifāhī), taḥrīr ile ifāde olunursa (taḥrīrī) dinir.

Bir lisānı ṭoḡru söylemek, ṭoḡru yazmak, ṭoḡru okumak için lāzım olan uşūl ve mesā'ili bildiren ' ilme ḳavā' id-i lisān dinir.

İsim

İsim kāffe-i maḥlūḳāt ve mevcūdātı irā'e iden kelimedir.

İsim iki kısımdır: ism-i cins yāḥud ism-i 'āmm, ism-i ḥāşş yāḥud ism-i 'alem.

İsm-i 'āmm 'ale-l – 'umūm zī-rūḥ ve bī-rūḥ mevcūdātı ifāde ider: insān, memleket, yıldız gibi.

İsm-i ḥāşş bir şahş veyā şeyle mu'ayyeni ta'yīn iden kelimedir: Aḥmed, Edirne, Zühre gibi.

İsm-i 'āmm da iki nev' dir: ism-i zāt, ism-i ma'nā.

[s.13] “ism-i zāt” vücūd-i zātisi olan isimdir: taş, şu, hevā gibi.

“ism-i ma'nā” vücūd-i zātisi olmayan isimdir: 'aḳıl, rūḥ, vicdān gibi.

Müfred Cemī'

(Müfred) ma'nāsında birlik olan kelimedir: kitāb gibi.

(Cemī') ma'nası birden ziyādeye delālet iden kelimedir: kitāblar gibi.

Tenbīh

Türkçe müfred bir kelimeyi cemī' yapmak için o müfred kelimenin āḥirine edāt-i cemī' olan (ل) (+ler / +lar) getirilir.

Aḥvāl-i İsim

Aḥvāl-i isim kelimeleriñ 'ibāre arasında girdikleri şekillere dirler ki yedidir.

Mücerred bir kelimeniñ ḥāl-i aşliyyesine dirler: adam gibi.

Mef'ülün bih ism-i mücerrediñ âhîrine bir (ى) (+ı / +i) 'ilâvesiyle yapılır: آدمى (adamı) gibi.

Mef'ülün ileyh ism-i mücerrediñ âhîrine bir (ة) (+a / +e) 'ilâvesiyle yapılır: آدمه (adama) gibi.

Mef'ülün fih ism-i mücerrediñ âhîrine bir (د , ة) (+da / +de) 'ilâvesiyle yapılır: آدمده (adamda) gibi.

[s.14] Mef'ül-i 'anh ism-i mücerrediñ âhîrine bir (د , ن) (+dan / +den) 'ilâvesiyle yapılır: آدمدن (adamdan) gibi.

Muzâfun ileyh ism-i mücerrediñ âhîrine bir (ك) (+ñ) 'ilâvesiyle yapılır: آدمك (adamıñ) gibi.

Muzâf ism-i mücerrediñ âhîrine bir (ى) (+i) 'ilâvesiyle yapılır: آدمى (adamı) gibi.

Tenbîh

1

Âhîrinde ħurûf-ı imlâdan bir ى (+y) bulunan ism-i mücerredlerde mef'ülün bih edâtı (ى) (+yı / +yi) mef'ülün ileyh edâtı (ینه) (+ına / +ine) muzâfun ileyh edâtı (ك) (+nıñ / +niñ) muzâf edâtı (سى) (+si) olur.

هوا (hevâ, hevâyı, hevâye, hevânıñ, hevâsı) هواى , هوايه , هوانك , هواسى

باغچه (bağçe, bağçeyi, bağçeye, bağçeniñ, bağçesi) باغچه ى , باغچه ى , باغچه نك , باغچه ى

قاپو (қапу, қапуы, қапуа, қапуниñ, қапусы) قاپو ى , قاپو ى , قاپو نك , قاپو ى

كدى (kedi, kediyi, kediyeye, kediniñ, kedisi) كدى ى , كدى ى , كدى نك , كدى ى

gibi.

Tenbîh

2

Âhirinde (چ) (+ç) harfi bulunan ism-i mücerredler mef'ûlün bih ve ileyh ve muzâf ile muzâfun ileyh hâlinde (ج) (+c) kalb olunur: كيرچ (kireç), كيرجى (kireci), كيرجه (kirece), كيرجك (kireciñ), كيرجى (kirecî) gibi.

Tenbîh

Âhirinde (ق) (+q) bulunan ism-i mücerredler mef'ûlün bih ve ileyh ve [s.15] muzâfun ileyh ile muzâf hâlinde (غ) (+g) ' e tebdîl olunur: يتاق (yatâq), يتاغى (yatâgı), يتاغه (yatâga), يتاغى (yatâgıñ), يتاغى (yatâgı) gibi.

İstişnâ

Üç, güç, ok, aq, gibi bir heceli kelimeler yuqaruki tenbîhlere mubâyin oldığından müsteşnâdır.

İzâfet

İzâfet bir ismiñ diger bir isme ma'nen merbûl olmasidir. İki isim beyninde ma' nâca râbıta ya' nî münâsebet üç dürlüdür.

Birincisi

Bir ismiñ diger bir isme mensûb, memlûk olmasidir ki (temellük) yâhud (ihtişâş) dinir.

İkincisi

Münâsib bir ismiñ digerinin nev'ini bildirmesidir.

Üçüncüsü

Bir ismiñ digeriniñ neden yapılmış oldığını bildirmesidir. Türkçede izâfet iki kısımdir. İzâfet-i lâmiyye izâfet-i beyâniyye. İzâfet-i lâmiyye temellük ve ihtişâş ifâde iden izâfetdir: zâbıñ kılıcı, ağacın yaprağı, geminiñ dümeni gibi.

[s.16] İzâfet-i beyâniyye bir isim digeriniñ nev'ini yâhud neden yapıldığını ifâde iden izâfetdir: ma' den kömürü, demir qalem gibi. Türkçede rabt, idilen kelimeye (muzâf) digerine (muzâfun ileyh) ikisine birden (terkîb-i izâfî) dinir.

Ḳā'ide

-1-

Bir maḥalle veyā bir şımf ḥalkına 'alem olan terkīb-i izāfīlerde muzāfun ileyh edātı ḥazf olunur: gümüş şuyı, sefāret kavaşı, mekteb ḥocası gibi.

Ḳā'ide

-2-

Muzāfun ileyh ve muzāfiñ nev'ini ifāde izāfet-i beyāniyyelerde muzāfun ileyh edātı ḥazf olunur: dikiş makinesi, ma' den kömürü gibi.

Ḳā'ide

-3-

Muzāfun ileyh muzāfiñ neden yapıldığını ifāde iden izāfet-i beyāniyyelerde muzāfun ileyh ve muzāf edātı ikisi birden ḥazf olunur: kuruşun kalem, altun sâ' at gibi.

İhtâr

[s.17] Türkçede Fārisî ḳā'idesiyle terkīb-i izāfīler keşir'ül-isti'māldir. Fārisî terkīb-i izāfīlerde isimleriñ ikisi de 'Arabî yāhud Fārisî veyā biri 'Arabî diğeri Fārisî olmak şartdır.

Fārisî terkīb-i izāfīlerde muzāf evvel getirilir. Āḥiri meksūr kıılır ve muzāfun ileyh soñra zıkr idilir: iḥsān-ı Ḥudā, leşker-i devlet gibi.

Muzāfiñ āhirinde ḥurūf-ı imlādan (◦) (+a / +e) yāhud (ى) (+ī) bulunursa bir hemze getirilerek mezkūr hemze meksūr kıılır: دائرة حكومت (dāire-i ḥükümet), اعداى (perişānī-i ā' dā) gibi.

Muzāf olacak kelimeniñ āhirinde ḥurūf-ı imlādan (و) (vav) yāhud (ا) (elif) olursa bir (ى) (y) ziyāde idilir. Mezkūr (ى) (y) meksūr kıılır: حادى عالم (Ḥudā-yı 'ālem), آرزوى وجدان (arzū-yı vicdān) gibi.

'Arabî terkīb-i izāfīlerde daḥı muzāf muḳaddem ve muzāfun ileyh mu'āḥḥar zıkr idilir ve muzāfun ileyhiñ ḥarf-i ta'rifi bulunur. لسان الحال (Lisān'ül-ḥāl), زبدة الحقايق (zübdetü'l-ḥaḳāyık) gibi.

Tetābu‘ -i İzāfet

Tetābu‘ -i izāfet üslūb-ı Türki üzere cereyān iden izāfetlerde [s.18] ikiden, üslūb-ı Fārisi üzere cereyān idenlerde üçden ziyādesiniñ tevālīsidir.

Lisān-ı Türkiide izāfet dört şüretle cereyān ider.

Birincisi üslūb-ı Türki üzere vuķū‘ bulur: كونشك ضياسى (güneşin ziyāsı) gibi.

Bu üslūbda izāfet ikiden ziyāde olursa feşāhat muhtell olur. Edāt-ı izāfet hāzf olunursa üç derecesi tecvīz olunur.

Muzāfun ileyh ile muzāfiñ arasına diger bir kelime dāhil olsa da şıķlet vāķı‘ dır.

İkincisi üslūb-ı Fārisi üzere vuķū‘ bulur:

Bu izāfetlerde şāgır kāf şadāsı olmadığından üç derecesi tecvīz olunur. Ziyādesi muħill-i feşāhatdır.

Üçüncüsü üslūb-ı ‘ Arabi üzere vuķū‘ bulur. ميزان الادب (mizānü’l-edeb) gibi. Bu üslūbda izāfetler nādir’ül-isti‘ māl olub hele muħill-i feşāhat olacaķ şüretde tevālisi meşhūd degildir.

Dördüncüsü üslūb-ı muħtalet üzere vuķū‘ bulur. Bu da dört dürlüdür.

(1) ‘ Arabi ve Fārisi üslūblarınıñ ihtilātıdır: دارالتعليم استانبول (dārü’t-ta‘ līm İstanbul) gibi.

[s.19] (2) ‘ Arabi ve Türki üslūblarınıñ ihtilātıdır: استانبولك دارالتعليمى (istanbuluñ dārü’t-ta‘ līmi) gibi.

(3) Fārisi ve Türki üslūblarınıñ ihtilātıdır: مندرجاتى بلاغتك سفينه (sefine-i belāgatiñ mündericātı) gibi.

(4) Üç üslūbuñ ihtilātıdır: مندرجاتى خلاصه ميزان الادب (mizānü’l-edebiñ hulāşa-i mündericātı) gibi.

Lisānımıza eñ güzel yaķışan izāfet üslūb-ı muħtalať üzere vuķū‘ bulanlardır. Üslūb-ı Türki ve Fārisi izāfetlerde feşāhate muğayir görinen elfāz üslūb-ı muħtalaťe taħvīl olunmağla faşih olur.

İsm-i ‘Aded

İsm-i ‘aded sayıları ifade eden kelimedir. Türkçede a‘dād dört kısımdır.

A‘dād-1 aşliyye

A‘dād-1 vaşfiyye

A‘dād-1 kesriyye

A‘dād-1 tevzī‘iyye

A‘dād-1 Aşliyye

A‘dād-1 aşliyye sayıları isimleridir: bir, iki, sekiz, yigirmi, biñ gibi.

[s.20]

A‘dād-1 Vaşfiyye

A‘dād-1 vaşfiyye sıra ifade eden ‘adedlerdir ki şıfat ma‘nāsındır. A‘dād-1 vaşfiyye aşlıleriñ âhîrine (ن ج ی) (+ncı / +nci) ‘ilâvesiyle yapılır: برنجی (birinci), بشنجی (beşinci) gibi.

A‘dād-1 Kesriyye

A‘dād-1 kesriyye mu‘ayyen olan bir miqdârıñ bir kısım ma‘lûmını ifade eden ‘adedlerdir ki mu‘ayyen olan miqdâr mef‘ûlün fih gibi zıkr olunduğdan şoñra kısım ma‘lûmı mücerred hâlinde kalır. بر (dörtde bir), یزده بش (yüzde beş) gibi.

A‘dād-1 Tevzī‘iyye

A‘dād-1 tevzī‘iyye bir miqdârıñ müsâvî şürette tevzī‘ini ifade eder. A‘dād-1 tevzī‘iyye a‘dād-1 aşliyyeniñ âhîrine bir (ر) (+r) ‘ilâvesiyle yapılır: اوچر (birer), بشر (beşer) gibi.

Tenbîh

(Biñde bir) ism-i ‘aded kesriyyesi Türkçede nâdiren ma‘nāsına müsta‘emeldir.

İsm-i İşâret

İsm-i işâret muhâtaba bir şey’i göstermek için kullanılan kelimedir.

[s.21] Bir ism-i işâretde gösterilen şey’e (müşârü’l ileyh) dinir.

Türkçede ism-i işâret (bu, şu, o) dur.

Bu, Şu yakında olan o uzağda olan bir Şey'i göstermek için kullanılır.

-1-

Tenbh

Bura, Őura, ora, öte, ber mnhaŐıran mekna maŐsŐ ism-i iŐretlerdir.

-2-

Tenbh

İŐte pek yakın t pek uzağ için ism-i iŐretdir.

-3-

Tenbh

İŐbu iŐte budan muŐaffef ism-i iŐretdir.

İŐtr

Bu, Şu, o, bura, öte, ber ism-i iŐretleri cem'lenir. Bunlarda aŐvl erba'a crdir. Yalnız bu Şu kelimelerinin muŐfi yoğdur.

Mbhemt

MŐr'l-ileyhi olmayan ism-i iŐretler ile ma' nca mechl ve mübhem [s.22] ba'z-ı Őeylere dellet iden kelimta (mbhemt) dinilir.

MeŐl: ('kl odur ki her Şey'i sa'y-i ztsinden bekler) 'ibresindeki (o) lafz mŐrn ileyhsiz olduğu için mbhemtdandır.

Diger mbhemt Şunlardır: hep, bütün, kendi, kaç, kim, ne, hangi.

İŐtr

Hep, bütün, kendi kelimeleri ba'zen 'ibrenin ma'nsına kuvvet virmek için kullanıldığından (elfz-i m'ekke) dinir.

Şıfat

Şıfat isimlerin aŐvl ve evŐfın gösteren kelimelerdir. Türkçede bir Őıfatla aŐvl evŐfi gösterilen isme mevŐf ve Şıfat ve mevŐfe ikisine birden (terkb-i vaŐf) yŐud vaŐf-i terkbi dinir.

Vaşf-i Terkibi ile Terkib-i Vaşfinin Farkı

Biri mevşûf digeri şıfat olarak iki kelimededen mürekkebi olan bir cümlede taqdim, te'hir, hazf, tayy, rabıta, zamir gibi tebdilat ve mu'amelat-ı mahşuşa icra idilince ol cümle birkaç kelimededen mürekkebi olsa da birleşüb bir kelime hükmünde kalacağından ve bu hâlde şıfat bir mevşûf-ı hâriciye muhtâc olacağından böyle hâricden mevşûfe muhtâc olan şıfatlara vaşf-ı terkibi dinir.

[s.23]

-1-

Tenbîh

Türkçede şıfat evvel mevşûf sonra gelir: küçük memleket gibi.

-2-

Tenbîh

Şıfatlar mevşûfları cem' olsa bile cem' lenmezler: güzel çocuklar gibi.

-3-

Tenbîh

Mevşûfları hazf idilen şıfatlar isim makâmında kullanılır. Ol zamân cem'leri câ'izdir: büyük adamlar yerine büyükler dinildiği gibi.

-1-

İhtâr

Terkib-i izâfîler gibi lisânımızda 'Arabî ve Fârisî terkib-i vaşfîler dağı müsta'meldir. Bunlar da mevşûf muqaddem ve mu'ahhar olmak üzere terkib-i izâfîlerdeki kavâ'id cârîdir: emr-i 'âlî, bâb-ı ser-'askerî gibi.

-2-

İhtâr

'Arabî terkib-i vaşfîlerde mevşûf cem' yâhud mü'enneş [s.24] olursa şıfat da müenneş olur. 'Arabî'de cem'ler müenneş hükmündedir: mekâtib-i 'âliyye, 'ulûm-i dîniyye gibi.

Türkçede şıfat iki nev'dir: semâ'î, kıyâsî.

Şıfat-ı semâ' iye 'an-aşl şıfat olan kelimelerdir: uzun, kışa gibi.

Şıfat-ı kıyâsiyye 'an-aşl şıfat olmayub kıâ'ide ile isim ve fi'illerden yapılanlardır. Bunlar dört dürlüdür: ism-i fâ'il, ism-i mef'ül, ism-i mensüb, ism-i taşgîr.

(ism-i fâ'il) Bir maşdarıñ ifâde itdiği işi icrâ eyleyen şahs veyâ şeydir ki maşdarlarda edât maşdarıñ yerine hafifler için (ن) (n) şakîller için (ا , ن) (a/e, n) yâhud 'umûmen (ی , ج , ی) (ı/i, c, ı/i) getürmekle olur: كورن (gören), باقان (bağan), صاتيحي (şatıcı) gibi.

(ism-i mef'ül) Bir maşdarıñ ifâde itdiği işin dūçâr-i te'siri bulunan kelimelerdir ki mechûl maşdarlarıñ hafiflerinde edât maşdar yerine bir (ن) (n) şakîllerde bir (ا , ن) (a/e, n) yâhud 'umûmen bir (م , ش) (m, ş) getürmekle olur: دوکيلن (dökilen), فيريلان (kırılan), دوکيلمش (dökilmiş), قيرلمش (kırılmış) gibi.

(ism-i mensüb) Bir şey'e mensübiyet ifâde ider. Ba'z-ı isimleriñ âhirine (ل , ی) (l, ı/i), (ج , ه) (c, e) 'ilâvesiyle olur: ادرنهلی (Edirmeli), ترکجه (Türkçe) gibi.

[s.25]

İhtâr

Türkçede ba'zan (ل , ی) (l, ı/i) yerine yalnız bir (ی) (ı/i) 'ilâvesiyle kıâ'ide-i 'Araba muvâfik ism-i mensüblar yapılır: استانبولی (İstanbulî) gibi.

(ism-i taşgîr) Bir şey'iñ şagîr, haqîr, şâyân-ı merhamet olduğunu ifâde ider. Ba'z-ı isimlerin âhirine (ج , ج , ج , ج) (+cik, +cegiz, +cıq, +cağız) edâtı getürmekle olur: ادمجيز (ademcegiz), اوطةجق (otaçık), قشجيز (kuşcağız), اوجك (evcik) gibi.

Bunlardan başka ba'z-ı maşdarlardan (م) (m) harfi kaldırılarak şıfat-ı kıyâsiyyeler yapılır: بوزمق (bozmağ), بوزوق (bozuğ) gibi.

Ba'z-ı isimleriñ âhirine (ل , ی) (l, ı/i), (ج , ی) (c, ı/i), (ز , س) (s, z), (ج , ه) (c, e), (ی , س) (s, ı/i), (م , س , ی) (m, s, ı/i) 'ilâve idilerek şıfat-ı kıyâsiyyeler yapılır: طوز (toz), طوزلوق (tozluk), عقل ('aql), شكر (şeker), شكري (şekerçi), طات (tat), طاتسز (tatsız), بيوك (büyük), بيوكجه (büyükce), صارى (şarı), صارمسی (şarımı), ilâ-âhir gibi.

Zamîr

Zamîr ismiñ yerini tutan kelimedir.

Türkçede zamîr beş nev' dir: (zamîr-i şahsî), (zamîr-i fi' lî), (zamîr-i izâfî), (zamîr-i vaşfî), (zamîr-i nisbî).

[s.26] (zamîr-i şahsî) isimleriñ yerine kı'ım olmak üzere kullanılan kelimelerdir.

-1-

İḥṭār

Zamîr-i şahsîlerde aḥvāl ber-vech-i âtidir:

Mücerred: ben, biz, sen, siz, o, onlar.

Mef' ülün bih: beni, bizi, seni, sizi, onı, onları.

Mef' ülün ileyh: baña, bize, saña, size, oña, (aña), onlara.

Mef' ülün fiḥ: bende, bizde ilḥ.

Mef' ül-i 'anh: benden, bizden ilḥ.

Muzâfun ileyh: benim, bizim ilḥ...

-2-

İhtâr

Žamîr-i şahsîleriñ muzâfı yoğdur.

[s.27] (žamîr-i fi' lî) fi' illeriñ evveline¹⁸ gelerek fâ' illeri irâ' e iden žamîrlerdir”. كلیورم (geliyorum) 'daki (م) (m), كلیورز (geliyoruz) 'daki (ز) (z) gibi.

-3-

İhtâr

Žamîr-i fi' ilîleriñ ğâ'ibi olmadığından žamîr-i ğâ'ib yerine edât-ı haber olan (د) (dır/dir) lafzı kullandır: او قومشدر (oğumuşdır), یازمشدر (yazmışdır) gibi.

(Žamîr-i izâfî) terkîb-i izâfîlerde muzâflarıñ âhîrine gelen žamîrlerdir.

Müfred benim kitâbım (m)	}	Mütekellim
Cem' bizim kitâbımız (z)		
Müfred seniñ kitâbıñ (ñ)	}	Muğâtab
Cem' siziñ kitâbıñız (ñız)		
Müfred onuñ kitâbı (ı)	}	Ğâ'ib
Cem' onlarıñ kitâbı (ı)		

Žamîr-i vaşfî

¹⁸ “Fiillerin evveline...” ifadesi tanıma aykırı düşmektedir. Žamîr-i fi' ilî; fiillerin sonunda bulunur.

(zāmīr-i vaşfī) kendinden evvel gelen kelime yāḥud ‘ibāreyi kendinden sonra gelen kelime yāḥud ‘ibāreye şıfat iden (ki) ḥarfıdır: evde (ki) pazarlık çarşıya uymaz gibi.

[s.28]

Zāmīr-i nisbī

(zāmīr-i nisbī) terkīb-i isnādīleriñ āḥirine gelen zāmīrlerdir. Terkīb-i isnādī diye fi‘ili olmaşsızın tamāmü’l-mefhūm bulunan ‘ibārelere dirler: Sen ‘aķıllı çocuķsuñ ‘ibāresiniñ āḥirindeki zāmīr, zāmīr-i nisbīdir.

İḥṭār

Zāmīr-i fi‘ilīleriñ ğā‘ibi olmadığı gibi zāmīr-i nisbīleriñ de ğā‘ibi yokdur.

Fi‘il

Fi‘il bir işiñ üç zamandan birinde vuķū‘nı gösteren kelimedir. Geçmiş zamāna (māzī), şimdiki zamāna (ḥāl), gelecek zamāna (istiķbāl) dinir.

Şīga

Şīga fi‘illeriñ üç zamandan her birinde vuķū‘larını ifade itmek üzere ayrı ayrı şekiller ve şüret-i telaffuzlardır.

Maşdar

Maşdar zamāna delālet itmeksizin yalnız bir iş gösteren kelimedir. [s.29] Fā‘il bir fi‘iliñ ifade itdiği işi icrā iden şahş veyā şeydir. Mef‘ül bir fi‘iliñ ma‘nāsıñ ta‘alluķ itdiği kelimedir.

Türkçe fi‘iller üç dürlü mef‘ül ḳabül ider.

(1) Mef‘ülün bih-i şariḥ bir fi‘iliñ ma‘nāsını ṭoğrudan ṭoğruya te’sīr itdiren mef‘üldür ki dā‘imā mef‘ülün bih ḥālinde bulunur.

(2) Mef‘ülün bih-i ğayr-ı şariḥ bir fi‘iliñ ma‘nāsı kendisine bilā-vāsıṭa ta‘alluķ iden mef‘üldür ki dā‘imā mef‘ülün ileyh ḥālinde bulunur.

(3) Mef‘ülün fiḥdir. Zamān ve mekān ifade ider.

Miṣāl: (hocam bu şabaḥ mektebde kimseye ders şormadı) 'ibâresindeki (şormadı) fi' il, (hoca) fâ' il, (ders) mef' ülün bih-i şariḥ, (kimseye) mef' ülün bih-i ğayr-ı şariḥ, (bu şabaḥ ve mektebde) mef' ülün fihdir.

-1-

Tenbîh

Bir fi' ilin müte' addid fâ' illeri bulunur ve o fâ' iller şahs olursa fi' il hem müfred hem de cem' olabilir. Eger fâ' iller eşyâdan ise fi' ilin müfred kalması kâ' ide-i lisândandır.

-2-

Tenbîh

Bir fi' ilin müte' addid fâ' illeri arasında mütekellim bulunursa fi' il [s.30] cem' -i mütekellim olur. Ya' nî mütekellim muḥâṭaba, muḥâṭab ğâ'ibe taḫaddüm ider.

Biraz yukarıda ta' rifi geçen maşdar iki nev' dir. Biri âḫirinde (مك) (-mek) olanlardır ki (maşdâr-ı ḥafîfe) diğeri (مق) (-maḫ) olanlardır ki (maşdâr-ı şaḫîle) dinir.

Bir maşdar iki kısımdan mürekkebdir: madde-i aşliyye, edât-ı maşdar.

Madde-i aşliyye (مك) (-mek) ve (مق) (-maḫ) dan evvel olan ḥarfdir ki ašlâ tebeddül itmez.

Edât-ı maşdar (-mek) ve (-maḫ) lafzlarıdır ki her sîgada deĝişir.

Müşbet, Menfî

Bu iki kelimenin ma' nâsından da anlaşılacağı vechile müşbet maşdarın ifade itdiği işin maḫrûn-i ḥaḫîḫat olması menfî ise maşdarın ifade itdiği işin maḫrûn-i ḥaḫîḫat olmamasıdır.

Ķâ' ide

Bir maşdar-ı müşbeti menfî yapmak için edât-ı maşdardan evvel hafîflerde bir (م) (m) şakîllerde bir (م , ل) (m , a) getirilir.

[s.31] **Maşdarlar ve Onlardan Tevellüd iden Fi' iller**

Maşdarlar ve onlardan tevellüd iden fi' iller yâ ma' lûm yâhud mechûl olur.

Maşadır-ı mechûle hükümce maşadır-ı ma' lûme gibidir. Aralarındaki fark ma' lûmların fâ' illerine mechûllerin mef' ûllerine muzâf olmasından ' ibâretdir.

Ma' lûm fâ' iline isnâd olunan mechûl fâ' ili meskûtün ' anh çalub mef' ûlün bihi fâ' ilin maqâmına kâ'im olan fi' ildir.

Ķâ'ide

Bir maşdar-ı ma' lûmı mechûl yapmak için edât-ı maşdarın mâ-çabline yâ bir (ل) (l) yâhud bir (ن) (n) ' ilâve olunur.

Tenbîh

Eylemek maşdarının mechûlî yoçdur. Mechûl olmak üzere (olunmak) kullanılır.

Müte' addî, Lâzım

Maşdarlar ve onlardan hâşıl olan fi' iller yâ müte' addî yâhud lâzım olur.

[s.32] Müte' addî fâ' ilin bir işi olub digerine çoçrudan çoçruya te'sîr iden maşdar ve fi' ildir. Müte' addî olan fi' iller mef' ûlün bih-i şarih, mef' ûlün bih-i çayr-i şarih, mef' ûlün fih alırlar.

Lâzım fâ' ilin bir hâli olub digere te'sîri bulunmayan maşdar ve fi' illerdir. Lâzım olan fi' iller mef' ûlün bih-i şarih almazlar.

Maşdarlar ve onlardan hâşıl olan fi' iller müte' addî, lâzım olduğı gibi müte' addî ve lâzımda yâ semâ'î yâhud kıyâsî olur.

(müte' addî semâ'î) ' an-aşıl müte' addî olan fi' illerdir: görmek gibi.

(müte' addî kıyâsî) ' an-aşıl lâzım olub kâ'ide ile müte' addî yapılanlardır: öldürmek gibi.

Ķâ'ide

Bir maşdar-ı lâzımı müte‘addî yapmak için edât-ı maşdarîñ mâ-ğabli sâkin ise (د , ر) (-dır/-dir/-dur/-dür) müteħarrikse bir (ت) (t) ‘ ilāve idilir. (گولمك) (gülmek), (گولدرمك) (güldürmek), (اغلامق) (ağlamak) (اغلاتمق) (ağlatmak) gibi.

-1-

Tenbîh

Bir fi‘ il-i müte‘addîniñ icrāsına bir iki kişi tavsîṭ idilirse edât-ı maşdardan evvel tekrār (د , ر) (-dır/-dir/-dur/-dür) ve (ت) (t) getirilerek fi‘ il bir kaç [s.33] def‘a müte‘addî yapılır: (ويرمك) (virmek), (ويردرمك) (virdirmek), (ويردرتمك) (virdirtmek), (ويردرتدرمك) (virdirtirmek) gibi.

-2-

Tenbîh

Edât-ı maşdarîñ mâ-ğabli sâkin olub da mādde-yi aşliyyede çok harf bulunursa (د , ر) (-dır/-dir/-dur/-dür) yerine (ت) (t) gelir: (اوپورتمق) (oþurmak), (اوپورتتمق) (oþurtmak) gibi.

İstisnâ

(فاتقمق) (dimek), (اقمق) (aþmak), (چيقمق) (çikmak), (بيتمك) (bitmek), (ياتمق) (yatmak), (ياترمق) (yatrmaq), (كچمك) (geþmek) maşdarlarının müte‘addîleri kâ‘ideye muħâlif olarak (ياترمق) (yatrmaq), (ديدرمك) (didirmek), (اقمق) (aþtmaq), (چيفارمق) (çikarmak), (بيتيرمك) (bitirmek), (ياترمق) (yatmaq), (قالدرمق) (qaldırmak), (كچيرمك) (geþirmek) gelir.

Lâzım iki kısımdır: semâ‘î, kıyâsî.

Lâzım-ı semâ‘î ‘an-aşl lâzım olanlardır.

Lâzım-ı kıyâsî esâsen müte‘addî olub kâ‘ide ile lâzım yapılanlardır.

Ḳâ‘ide

Bir fi‘ il-i müte‘addîyi lâzım yapmak için madde-i aşliyyeniñ âħirine (ن) (n) yāħud (ش) (ş) getirilir: [s.34] (بولامق) (bulamak), (بولانمق) (bulanmak), (صاومق) (şavmaq), (صاووشمق) (şavuşmaq) gibi.

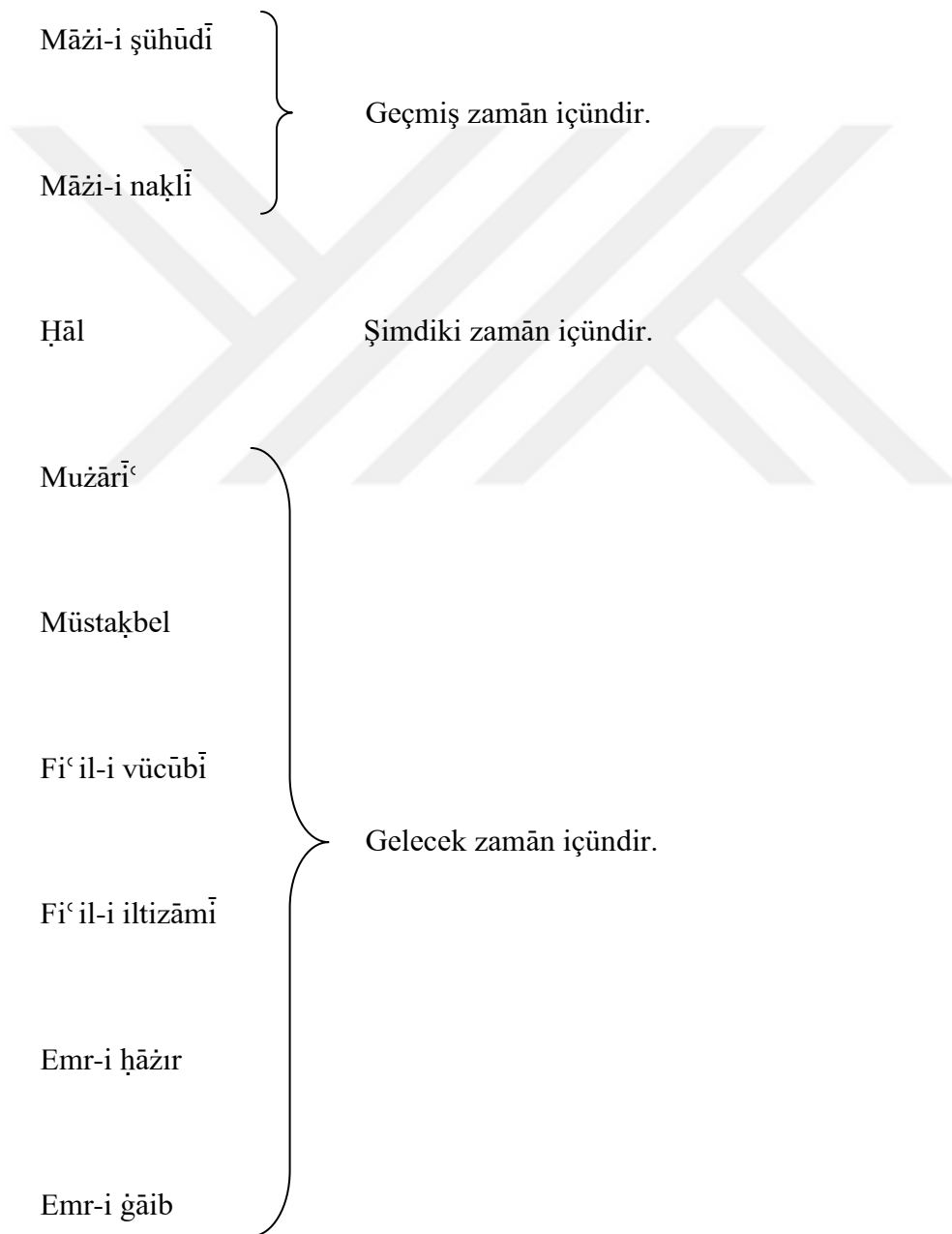
Tenbîh

(ش) (ş) harfi ba‘zan madde-i aşliyyeniñ mâ-ğabline müşâreket için gelir: (koşmaqdan koşuşmaq gülmekden gülüşmek) gibi.

Taşrîf-i Ef'âl

Bir fi'ili taşrîf etmek her bir şîğasını müfredli ve cem'li olarak mütekellim, muhâtab ve gâibleri ile zîkr eylemektir:

Türkçede toköz şîğa vardır:

Māzī-i şühūdī mütেকellimce ma' lūm olan bir işi beyān ider. Ber-vech-i ātī yapılır:

[s.35]	Müfred	Cem'
Mütেকellim	Yazdım	Yazdık
Muḥāṭab	Yazdıñ	Yazdıñız
Ġāib	Yazdı	Yazdılar

Māzī-i naḳlī vuḳū'ı mütেকellimce ma' lūm olmayub mesmū'an bilinen bir işi ifāde ider.

	Müfred	Cem'
Mütেকellim	Oḳumuşum	Oḳumuşuz
Muḥāṭab	Oḳumuşsuñ	Oḳumuşsuñuz
Ġāib	Oḳumuş	Oḳumuşlar

Ḥāl bir işiñ münḥasıran şimdiki zamānda vuḳū' bulmaḳda oldıġını gösterir.

	Müfred	Cem'
Mütেকellim	Biliyorum	Biliyoruz
Muḥāṭab	Biliyorsuñ	Biliyorsuñuz
Ġāib	Biliyor	Biliyorlar

Muzāri' bir işiñ ba' zan zamān ve ḥāl ve ba' zan vuḳū' ını gösterir.

[s.36]	Müfred	Cem'
Mütেকellim	Severim	Severiz
Muḥāṭab	Seversuñ	Seversuñız
Ġāib	Sever	Severler

Müstaḳbel bir işiñ münḥasıran gelecek zamānda vuḳū' bulacaġını ifāde ider.

	Müfred	Cem'
Mütেকellim	Gideceğim	Gideceğiz

Muḥāṭab	Gideceksiñ	Gideceksiñiz
Ġāib	Gidecek	Gidecekler

Fi' il-i vüçübî bir işiñ icrâsı fâ' ilce elzem olduğunu ifade eder.

	Müfred	Cem'
Mütekellim	Yazmalıyım	Yazmalıyız
Muḥāṭab	Yazmalısıñ	Yazmalısıñız
Ġāib	Yazmalı	Yazmalılar

Fi' il-i iltizâmî bir işiñ icrâsı mütekellimce maṭlûb ve mültezem olduğunu ifade eder.

[s.37]	Müfred	Cem'
Mütekellim	Oḡuyayım	Oḡuyalım
Muḥāṭab	Oḡuyasıñ	Oḡuyasıñız
Ġāib	Oḡuya	Oḡuyalar

Emr-i ḡāzır muḥāṭaba bir işiñ icrâsını emr ve tenbîh itmek için müsta' meldir.

Müfred	Cem'
Yaz	Oḡuyuñuz

Emr-i ġāib bir işiñ icrâsını emr ve tenbîh içündür.

Müfred	Cem'
Yaz	Oḡuyuñuz

-1-

Ḳā' ide

Māzî-i şühüdî, ḡāl, emr-i ġāib şîġalarının menfisi mādde-yi aşıyyeden sonra bir (م) (m) ' ilâvesiyle olur: كددم (geldim), كددم (gelmedim), كددم (geliyorum), كددم (gelmiyorum), كدسون (gelsün), كدسون (gelmesün) gibi.

-2-

Ḳā'ide

Māzī-i naqlī ve fi' il-i vücūbī ūğalarında mādde-yi aūliyyeden ūnra maūdar ḫafīf ise (م , ه) (-me) ūaḳīl ise (م , ا) (-ma) gelir: يازمشم [s.38] (yazmıūım), يازمامشم (yazmamıūım), كلمشم (gelmiūım), كلممشم (gelmemiūım) gibi.

-3-

Ḳā'ide

Mūstaḳbel ve fi' il-i iltizāmīde mādde-yi aūliyyeden ūnra (م , ى) (-me, -y) gelir: كلمجكم (geleceğim), كلميهجكم (gelmeyeceğim), كلميم (geleyim), كلميهيم (gelmeyeyim) gibi.

-4-

Ḳā'ide

Emr-i ḫāzırı nehy-i ḫāzır yapmaḳ iḫūn mūfredinde (م , ه) (-me), cem' inde (م , ى) (-me, -y) gelir: كل (gel), كلمه (gelme), كليز (geliñiz), كلمييز (gelmeyiñiz) gibi.

-5-

Ḳā'ide

Muzāri' ūğasınıñ menfīlerinde ūğā edātı būsūtün değıūir: sevmem, sevmezsın, sevmez gibi.

ūğalara Maḫūū İḫtārāt

(1) Māzī-i ūhūdī ūğasınıñ cem' mūtekellim menfīsi ba' zan ism-i fā' il ve ism-i mef' ūl maḳāmında ḫullanılır: memleketiñ görölmedik yeri bıraḳılmadı gibi.

(2) Māzī-i naqlī, muzāri' ve mūstaḳbel ūğalarınıñ mūfred [s.39] gāibleri ba zan ūfat maḳāmında mūsta' meldir: sönmüş kömür, yanar tağ, gelecek sene gibi.

(3) Fi' il-i iltizāmīniñ mūfred gāibi ba' zan ūfat ba' zan da du' ā iḫūn ḫullanılır.

(4) Fi' il-i iltizāmīniñ müfred gāibi iki kerre tekrārlanırsa kendinden sonra gelen fi' il için ma' nā-yı tetrici ifāde ider. Yaza yaza yazmağı örgendim gibi.

(5) Muzāri' şīğasınıñ müfred gāibi müsbet menfī olarak iki kere zıkr olunursa kendinden sonra gelen fi' iliñ der-' aqab vuqū' ını bildirir: görür görmez tanıdım gibi.

(6) Māzī-i naqlī, müstaqbel, fi' il-i vücūbī şīğalarınıñ gāiblerine edāt-ı haber gelir: oğumuşdur, gelecekdir, gelmelidir gibi.

(7) Mādde-yi aşliyyesiniñ āhiri sākin olan maşdarlarıñ hāl ve muzāri' şīğalarında şīğa edātlarından evvel hüruf-ı imlādan bir (ى) (y) getirilir kâ' idesi şahīh olmadığından geliyorumu iki (ى) (y) ile yazmağ cāiz degildir.

(8) Olmağ maşdarınıñ fi' il-i vücūbisi maqām-ı taḥmīnde¹⁹ kullanılır: Bu yüzük ipi kıymetdār olmalıdır gibi.

(9) Edāt-ı maşdarıñ mā-қabli müteḥarrik olan fi' illeriñ müstaqbelinde şīğa edātından evvel bir (ى) (y) getirilir: او غرايه جقسکز (uğrayacaqsınız) gibi.

[s.40]

Hāl Terkibi, Şıla, Rabṭ Şīğaları

Gördüğimiz tokuz şīğadan başka Türkçede ba' zı şīğalar daha vardır ki zamāna delālet itmezler. Bunlar hāl terkibi, şıla, rabṭ şīğalarıdır.

Hāl terkibi şīğası fā' iliñ icrā-yı fi' il eşnāsındaki hālını ifāde ider. Fi' il-i iltizāmīniñ müfred gāibine hafiflerde (ر , ك) (-rek) şakillerde (ر , ق) (-raq) ' ilāve itmekle yapılır: neye söylenerek gidiyorsun ?.. Çocuk ağlayarak gitdi gibi.

İki hāl terkibi şīğası yan yana gelirse (-rek) ve (-raq) ḥazf olunur: çocuk düşe kalka büyür gibi.

Şıla şīğası ' ibāre arasında mef' ūli ta' yīn itmek için fā' ile muzāf olan şīğadır. Māzī-i şühūdiniñ müfred gāibine hafiflerde (ك , ى) (-gi) , şakillerde (غ , ى) (-ğı) müstaqbel şīğasınıñ müfred gāibine yalnız bir (ى) (-i) getürmekle olur.

-1-

Tenbīh

Şıla şīğasınıñ mütekellim, muḥaṭab ve gāiblerinde aḥvāl-i isim kāmilen cārīdir.

¹⁹ نخونده kelimesi; tarafımızdan "taḥmīnde" olarak transkribe edilmiştir.

[s.41]

-2-

Tenbîh

Şıla şîğasınıñ mef'ûl-i anhlari sebep beyân ider.

-3-

Tenbîh

Şîğa-i ta' lîliyyeleriñ mef'ûlün fîhleri zamân ifâde ider.

Rabṭ Şîğaları

Türkçede rabṭ şîğası beş nev' dir:

(1) Şîğa-i 'aṭfiyyedir ki ihtisâr-ı kelâm için iki cümleyi birbirine rabṭ itmek üzere kullanılır. Mâdde-yi aşliyyeniñ âhîrîne (و , ب) (-ub/-üb) ' ilâvesiyle yapılır: kitâbı açdı oқudı yerine açub oқudı gibi.

(2) Şîğa-i ibtidâiyyedir ki bir işiñ başladığı zamânı ifâde ider. Fi' il-i iltizâmîniñ müfred ğâibine (ل , ي) (-lı/-li) ' ilâvesiyle yapılır: çalışmağa başlayalı hayli istifâde itdim gibi.

(3) Şîğa-i intihâiyyedir ki bir işiñ hitâm vuḳû'ını ifâde ider. Mâdde-yi aşliyyeye (ن , ج , ه) (-nce/-nca) ' ilâvesiyle yapılır: yorulunca yürüdüm gibi.

Şimdi [s.42] (yorulunca) gibi ta' birât metrûk olduğundan mâdde-yi aşliyyeye (ن , ج , ه) (-nce/-nca) dan sonra (-ye kadar) lafzı ' ilâve olunmaқdadır: yoruluncaya kadar yürüdüm.

(4) Şîğa-i ta' kıbiyyedir ki bir fi' ilin der-'aḳab vuḳû'ını ifâde ider. Mâdde-yi aşliyyeye (ي , ج , ك) (-icek) ' ilâvesiyle yapılır. Göricek gibi ki el-yevm metrûkdir.

(5) Şîğa-i tevḳîtiyyedir ki vaḳtli bir şart ifâde ider. Mâzî-i şühûdîniñ cem'-i mütekellimine (ج , ه) (-ce/-ca) ' ilâvesiyle yapılır: İstanbul'a geldikce sizi ziyâretde kuşûr itmeme gibi.

Ef'âl-i Mürekkebe

Ef'âl-i mürekkebe iki kelimeden mürekkebe olan fi' illerdir. Türkçede iki kısım ef'âl-i mürekkebe vardır.

Birinci kısım bir fi' ile bir maşdarıñ ' ilâvesiyle olur. Bu kısımda bulunan ef'âl-i mürekkebe üç nev' dir:

(1) Fi' il-i iktidārīdir ki fā' il-i fi' ilde iktidārını ifāde ider. Bir fi' il-i iltizāmīsiniñ müfred gāibine bilmek maşdarınıñ ' ilāvesi ve her şığada mezkūr şığanıñ tekrāriyle olur: (yazabilmek) den yazabildim, yazabilmişim gibi.

[s.43]

-1-

Tenbīh

Fi' il-i iktidārīniñ fi' il-i iltizāmī, emr-i gāib, emr-i hāzır şıgaları yoqdur.

-2-

Tenbīh

Fi' il-i iktidārīniñ menfīlerinde (bil) lafzı hāzır idilir.

(2) Fi' il-i ta' cīlidir ki fā' il-iñ bir işi ' acele görmesini ifāde ider. Mādde-yi aşliyyeniñ āhirine bir (-ı/-i) ' ilāve itdikden soñra (virmek) getirilmesi ve her şığada tekrār idilmesi ile olur: yazıvirmek gibi.

(3) Fi' il-i istimrārīdir ki bir işiñ icrāsında devām göstermeği ifāde ider. Bir fi' il-i iltizāmīsiniñ müfred gāibine (görmek) yāhud (tırmağ) maşdarlarından biriniñ ' ilāvesi ve tekrāriyle olur: yaza tırmağ gibi.

İkinci kısım ef' āl-i mürekkebe fi' il-i i' āne ile yapılanlardır. Türkçede fi' il-i i' āne (idi) lafzıdır ki māzī-i şühūdīdir. Māzī-i naqlīsi (imiş) dir. Bir de şartıyye şıgası vardır ki o da (ise) dir. [s.44] Fi' il-i i' āneniñ bu üç şıgasınıñ her biri ile bir fi' il-i mürekkebe yapılır.

Fi' il-i hikāye geçmiş zamānda vuqū' bulub eşeri qalmayan ve ma' māfih vuqū' mütekellimce ma' lūm olan bir iş ifāde ider. Bir fi' il-i her şıgasınıñ müfred gāibine fi' il-i i' āneniñ māzī-i şühūdīsi ' ilāve olunmaqla olur. Bunuñ maşdarı yoqdur.

Yazdı idim

Yazmış idim

Yazıyor idim

Yazdı idiñ

Yazmış idiñ

Yazıyor idiñ

Yazdı idi

Yazmış idi

Yazıyor idi ilh.

Yazar idim, yazacak idim, yaza idim, yazmalı idim ilh.

-1-

İhtâr

Ba' zan idim, idiñ, idi, idiñiz, idiler, yerine muttaşıl –dım, -diñ, -di, -dik, -diñiz, -diler lafzları yazılır: yazmışdım gibi.

-2-

İhtâr

Fi' il-i hikâyenin emr-i gâibi ile emr-i hâzırı yoğdur.

[s. 45] Fi' il-i rivâyet geçmiş zamânda vuğû' bulub eşeri çalmayan ve ma' mâfih vuğû' ı da mütekellimce meşkûk olan bir iş ifade ider: yazar imişim, yazıyor imişim, yazacak imişim gibi.

-1-

İhtâr

Fi' il-i rivâyetin mâzi-i şühûdîsi, emr-i hâzırı, emr-i gâibi yoğdur.

-2-

İhtâr

Fi' il-i rivâyetlerde ba' zan (ايمش) (imiş) lafzının (ا , ي) (-i) harfleri çazf olunur.

Fi' il-i şartî şart ifade ider. Fi' il-i i'ânenin şartiyye şîğasını her şîğada tekrâr itmekle olur: yazdı isem, yazar isem, yazacak isem, yazıyor isem gibi.

-1-

İhtâr

Fi' il-i şartîde ba' zan (ا , ي) (-i) çazf idilir: oğursañız adam olursuñuz gibi.

[s.46]

-2-

İhtâr

Fi' il-i şartınıñ iltizāmī, emr-i gāib, emr-i hāzır şīğaları yoqdur.

Fer' -i Fi' il

Fer' -i fi' ile dāir şıfat, hāl terkibi, rabt şīğaları baħşinde hayli ma' lūmāt virdigimizden burada o ma' lūmātı tekrāra hācet yoqdur. Yalnız ta' rifātımızı nāķıř bıraķmamak için şurasını iħtār idelim ki fer' -i fi' il maşdar ma' nāsiyle şıfatlanarak zātadan haber viren kelimelere dirler.

Edevāt

Edevāt başlı başına bir ma' nāsi olmayub dāħil bulundığı ' ibāreye bir ma' nā-yı maħřūř viren kelimelerdir.

Gerek ' Arabcada gerekse Türkçede edevāt-ı ħarfıyye bir veyā iki ħarfden mürekkeb oldığından ba' zı m'ellifn edevāt yerine ħur kelimesini ħullanmıřlardır. Bu sebebden şolayı edevāt-ı ' aşf, edevāt-ı nidā dinildiği gibi ħarf-i ' aşf, ħarf-i nidā dağı dinir. ħarf iki ħısımdır: mebānī, ma' ānī.

[s.47]

1. ħur-ı mebānī kelimeleri terkib iden ħarflerdir. ħalem kelimesindeki (ħ, l, m) gibi.
2. ħur-ı ma' ānī bir ma' nā-yı maħřūř virmek üzere kelimelerin evveline, āħirine řavā' id-i şarfıyye ile getirilen kelimelerdir. Kitābı aldım cümlesindeki (-ı) meř ln biħ (-m) zāmīr fi' ili müfred mütekellim oldığı gibi.

Türkçede Keşir 'l-isti' māl Olan Edevāt

آ (a/e) – Edāt-ı te' accüb, temennī, iħtārdır.

اوح (oħ) – Edāt-ı intiķāmdır.

اوہ (oh) – Edāt-ı istirāħatdır.

اوف (of) – Edāt-ı ıztırābdır.

اوف (of) – Edāt-ı istikrāħdır.

آه (āh) – Edāt-ı te' essüfdür.

آه (eh) – Edāt-ı iktifādır.

ارتق (artıķ) – Edāt-1 iktifādır.

ای (ey) – Edāt-1 nidā ve istifhāmdır.

ایچون (içün) – Edāt-1 ta' lildir.

اوزره (üzere) – Edāt-1 ta' lildir.

اوزرینه (üzerine) – Edāt-1 ta' lildir.

اكر [s.48] (eger) – Edāt-1 şartdır. Bir şığa-i şartiyyeden sonra kullanılmaz.

ایسه (ise) – Edāt-1 şartdır.

اك (eñ) – Edāt-1 tafşıldır.

ایله (ile) – Edāt-1 iştirâkdir.

امان (amān) – Edāt-1 ricā, ıztırāb, nefretür.

انجق (ancak) – Edāt-1 haşrdır.

اما (ammā) – Edāt-1 izāhdır.

البت (elbet) –	}	Edāt-1 taşdıķdır.
البتة (elbette) –		
اوت (evet) –		
اويله (öyle) –		

اوکجه (önce) – Edāt-1 taķdīmdır.

ایمدی (imdi) – Edāt-1 tafşıl olub şimdi metrūkdur.

ایواه (eyvāh) – Edāt-1 te'essüfdür.

به (be) – Edāt-1 ihţardır. İsti' mālī edbe muğāyirdir.

باری (bārī) – Edāt-1 temennīdir.

باشقه (başqa) – Edāt-1 tefriķ, istişnādır.

برابر (berāber) – Edāt-1 iştirâkdir.

بلکه (belki) – Edāt-1 ihtimāldır.

بیلہ [s.49] (böyle) – Edāt-1 ‘aţfdır.

پک (pek) – Edāt-1 tafşıldır.

تك (tek) – Edāt-1 sebeb ve temennîdir.

بناء (binâ ’en) – Edāt-1 ta‘ lîldir.

پہپہ (peh peh) – Edāt-1 istihzâ ise de şimdi metrûkdur.

چه (çe) – Edāt-1 ta‘ lîldir.

چونکہ (çünki) – Edāt-1 ta‘ lîldir.

خیر (hayır) – Edāt-1 nefydir.

خیلی (hayli) – Edāt-1 tekşîrdır.

دخی (dahı) – Edāt-1 ‘aţfdır.

ده (de) – Edāt-1 ‘aţf ve zarfdır.

کبی (gibi) – Edāt-1 teşbîhdır.

کاشکه (kâşke) – Edāt-1 temennîdir.

كرك (gerek) – İki kere tekrâr idilirse edāt-1 ‘aţfdır. Yalnız olursa lâzım ma‘nâsına isimdir.

در (-dır/-dir) – Edāt-1 haberdir.

دکل (degil) – Edāt-1 nefydir.

دها (daha) – Edāt-1 tafşîl ve tekşîrdır.

زیرا (zîrâ) – Edāt-1 ta‘ lîldir.

شمدی [s.50] (şimdi) – Edāt-1 hâldir.

صانکه (şanki) – Edāt-1 temşîldir.

صوکره (soñra) – Edāt-1 te’hîrdır.

طولایى (tolayı) – Edāt-1 ta‘ lîldir.

فقط (faqat) – Edāt-1 istişnâdır.

قدر (qadar) – Edāt-1 intihâdır.

كه (ki) – Edāt-1 beyândır.

می ? (mi?) – Edāt-1 istifhâmdır.

مترق , مترک , مسی (-msi/-mtrek/-imtraq) – Edāt-1 temşîldir.

نصل (naşıl) – Edāt-1 istifhâmdır.

نه (ne) – Edāt-1 istifhâmdır.

و (ve) – Edāt-1 ‘aţfdır.

واه (vâh) – Edāt-1 te’essüfdür.

واى (vây) – Edāt-1 te’ accüb, ıztırâb, istihzâdır.

ها (hâ) – Edāt-1 ihţâdır.

هر (her) – Edāt-1 ta’ mîmdir. Kendisinden şoñra gelen kelime müfred qullanılır.

هم (hem) – Edāt-1 ‘aţfdır.

همان (hemen) – Edāt-1 ta’ lîl ve temennîdir.

ينه (yine) – Edāt-1 te’kîddir.

هنوز (henüz) – Edāt-1 zarfdır.

يا [s.51] (yâ) – Edāt-1 te’ accübdür.

بالكز (yalnız) – Edāt-1 haşrdır.

يوق (yok) – Edāt-1 nefydir.

ياخود (yâhud) – Edāt-1 ‘aţfdır.

الى (ilâ) – Edāt-1 intihâdır. İlâ yevmi’l-қыâme gibi.

آيا (âyâ) – Edāt-1 istifhâmdır.

الا (illâ) – Edāt-1 istişnâdır.

يا (yâ) – Edāt-1 iştirâkdir.

بلا (bilâ) – Edāt-1 nefydir. Bilâsebeb tekdîr olmaz gibi.

بى (bī) – Edāt-1 nefydir. Bî aşl ve esâsdır gibi.

برای (berāy) – Edāt-1 ta' lîldir. Berāy-i hâṭır söylemeyiñiz gibi.

من (min) – Edāt-1 zarfdır. Min-el-ḳadīm gibi.

عن ('an) – Edāt-1 zarfdır. 'An-aşl gibi.

فى (fī) – Edāt-1 zarfdır. Fī mā-ba' d gibi.

مبنى (mebnī) – Edāt-1 ta' lîldir.

نا (nā) – Edāt-1 nefydir.

مع (ma' a) – Edāt-1 iştirâkdir. Ma' māfîh gibi.

چون (çün) – Edāt-1 temşîldir.

گاه (gāh) – Edāt-1 zarfdır. İlḫ...

Şoñ

III.BÖLÜM

LİSÂN-I TÜRKÎ (06 Mil. EHT A 39274) (İNCELEME-METİN- TERİMLER SÖZLÜĞÜ)

TERİMLER SÖZLÜĞÜ

A.

a' dād-ı aşliyye: Ar. Asıl sayıları ifade eden ad; bir, iki, beş, on vb.

a' dād-ı kesriyye: Ar. Asıl sayılar üzerine bulunma hali eki getirilerek oluşturulan ve kesir ifade eden sayılar; üçte bir, beşte iki, vb.

a' dād-ı tevzî' iyye: Ar. Asıl sayılar üzerine +Ar/+şAr eklerinin getirilmesiyle kurulan ve ilgili olduğu nesneyi sayı bakımından paylaşırma, dağıtma, bölük bölük gösterme yönlerinden açıklayan sayı adları; birer, beşer, onar, vb.

a' dād-ı vaşfiyye: Ar. Sıra ifade eden sayılar; birinci, üçüncü, beşinci, vb.

aḥvāl-i isim: Ar. İsmi cümle içinde bulunduğu dilbilgisi şekli; yalın veya eklerle genişletilmiş olarak aldığı geçici durum.

C.

cem': Ar. İsimlerde ve çekimli fiillerde nesne veya şahsın sayıca birden fazla olma durumu.

cezm: Ar. Bir kelimenin üstüne konulan ve sonundaki harf veya harekeyi düşüren (↵) işareti.

cümle: Ar. İbare; bir fikri, bir duygu ve düşünceyi, bir oluş ve kılışı tam olarak bir hüküm halinde anlatan kelime grubu.

E.

edāt: Ar. Yalnız başına bir anlam taşımayan; ancak isim ve isim soylu kelimelerden sonra gelerek sonuna geldiği kelimeyle cümledeki başka kelimeler arasında anlam ilişkisi kuran gramer görevli müstakil kelime.

edāt-1 ‘atf: Ar. Bağlama edatları; “böyle”, “dahi”, “de”, “gerek” ve “ve” edatları.

edāt-1 beyān: Ar. Bir şeyi açıklamak, duruma ya da olaya açıklık getirmek için kullanılan “ki” edatı.

edāt-1 ḥaber: Ar. Yüklemi özneye bağlayan, ekleşip ünlü ve ünsüz uyumlarına giren, teklik ve çokluk üçüncü şahıs çekimlerine gelerek anlamı kuvvetlendiren *-Dir* eki.

edāt-1 ḥāl: Ar. Geçmiş ve gelecekte olmayan, içinde bulunulan zamanı vurgulamak için kullanılan “şimdi” edatı.

edāt-1 ḥaşr: Ar. Bir şeyi başka bir şeye mahsus kılmak veya iki şey arasındaki bağlantıyı vurgulamak amacıyla kullanılan “ancak” ve “yalnız” edatları.

edāt-1 ıztırāb: Ar. Acı, elem, sıkıntı ifade etmek için kullanılan “of” ve “aman” edatları.

edāt-1 ihtār: Ar. Dikkat çekmek için kullanılan “be” edatı.

edāt-1 ihtimāl: Ar. Mümkün olma durumunu ifade etmek için kullanılan “belki” edatı.

edāt-1 iktifā: Ar. Bir şeyi yeter bulma, yetinmeyi ifade etmek için kullanılan “eh” ve “artık” edatları.

edāt-1 intihā: Ar. Nihayet bulma, sona erme anlamlarına delalet eden “kadar” ve “ila” edatları.

edāt-1 intiḳām: Ar. Öç alma duygusunu ifade etmek için kullanılan “oh” edatı.

edāt-1 istifhām: Ar. Soru edatları; “mi”, “nasıl”, “ne” ve “aya” edatları.

edāt-1 istihzā: Ar. Biriyle eğlenmek, alay etmek için kullanılan “peh peh” edatı.

edāt-1 istikrāḥ: Ar. Bir şeyin zorla yapıldığını ifade etmek için kullanılan “of” edatı.

edāt-1 istirāḥat: Ar. Rahat olma durumunu ifade etmek için kullanılan “oh” edatı.

edāt-1 iştirāk: Ar. Ortaklık bildirmek için kullanılan “ile”, “beraber”, “ya” ve “ma” edatları.

edāt-1 izāḥ: Ar. Açıklama yapmak için kullanılan “ama” edatı.

edāt-1 maşdar: Ar. *-mek* ve *-mak* ekleri.

edāt-1 nefy: Ar. Olumsuzluk edatları; “hayır”, “değil”, “yok”, “bila”, “bi” ve “na” edatları.

edāt-1 nidā, istifhām: Ar. Ünlem ve sorma, anlama için kullanılan “ey” edatı.

edāt-1 ricā, nefret: Ar. Arzu ve nefret duygularını ifade etmek için kullanılan “aman” edatı.

edāt-1 sebeb: Ar. Neden ifade eden “tek” edatı.

edāt-1 şart: Ar. Bir olayın veya durumun gerçekleşmesi için koşul ifade eden “eğer” ve “ise” edatları.

edāt-1 tafşil: Ar. Bir olayı veya durumu etraflı olarak bildirmek, uzun uzadıya açıklamak için kullanılan “en”, “pek”, “imdi” ve “daha” edatları.

edāt-1 taqdīm: Ar. Bir şeyi öne almak için kullanılan “önce” edatı.

edāt-1 ta‘lil: Ar. Sebep, bahane göstermek için kullanılan “için”, “üzere”, “üzerine” “dolayı” “çe”, “çünkü”, “zira”, “beray” ve “mebenni” edatları.

edāt-1 taşdik: Ar. Onaylama ifade eden “elbet”, “elbette”, “evet” ve “öyle” edatları.

edāt-1 te‘accüb, temenni, ihtār: Ar. Şaşkınlık ifade etmek, bir dilekte bulunmak veya dikkat çekmek için kullanılan “a” edatı.

edāt-1 te‘amim: Ar. Kendisinden sonra gelen tekil kelimenin sayıca çok olduğunu bildiren “her” edatı.

edāt-1 te‘essüf: Ar. Kederlenmeyi, tasalanmayı ifade etmek için kullanılan “ah”, “eyvah” ve “vah” edatları.

edāt-1 tefriḳ, istiṣnā: Ar. Ayrı tutma anlamında kullanılan “başka”, “fakat” ve “ela” edatları.

edāt-1 te'ḥīr: Ar. Geciktirme edatı; “sonra”.

edāt-1 te'kīd: Ar. Pekiştirme edatı; “yine”.

edāt-1 teksīr: Ar. Çoğaltma edatı; “hayli”.

edāt-1 temşīl: Ar. Benzetme edatları; “sanki” ve “çün”. Kelimelerin sonuna gelerek bir şeye benzerlik, yakınlık ifade eden “-msi, -mtrek, -mtrak” ekleri de benzetme edatlarıdır.

edāt-1 teşbīh: Ar. Benzetme edatı; “gibi”.

edāt-1 zarf: Ar. Zarf olarak kullanılan edatlar; “henüz”, “gâh”, “de”, “min”, “an”, ve “fi”.

ef'āl-i mürekkebe: Ar. İsim soylu bir kelimeyle bir yardımcı fiilden oluşan birleşik fiiller.

elfāz: Ar. Kelimenin çoğulu.

elfāz-i mü'ekkede: Ar. İfadenin manasını güçlendirmek için kullanılan, tekrar edilen mübhemat.

emr-i gāib: Ar. Üçüncü şahsa verilen emir.

emr-i ḥāzır: Ar. Tasarlanan, yapılması istenen işi emir veya dilek şeklinde ifade eden kip; ikinci şahsa verilen emir.

F.

fā' il: Ar. Fiilin gösterdiği kılış ile doğrudan ilgili olan kişi ya da şeye verilen ad; bir oluş ve kılışın gerçekleşmesini sağlayan kimse veya şey.

fer' -i fi' il: Ar. Fiilden türetilen, olumsuz yapılabilen mastar, sıfat-fiil, zarf-fiil vb. türleri bulunan ad; fiilimsi.

feşāḥat: Ar. Güzel ve açık konuşma, iyi söz söyleme kabiliyeti.

fetha (üstün): Ar. Arapça kelimelerin üstüne konulan ve a/e seslerini karşılayan (→) işareti.

fetha-i ḥafīfe: Ar. e okutan fetha.

fetha-i şakīle: Ar. *a* okutan fetha.

fi‘il: Ar. Bir kılışı, bir oluşu veya bir durumu anlatan; olumlu ve olumsuz şekillere girebilen kelime.

fi‘il-i hikāye: Ar. Geçmiş zamanda olmuş, fakat konuşanın görmüş olduğu bir işi anlatan fiil; zaman eki almış fiil gövdelerine görülen geçmiş zaman eki eklenerek kurulan birleşik kip.

fi‘il-i i‘āne: Ar. İsim soylu veya isimleşmiş fiil soylu Türkçe kelimelerle, yabancı kaynaklı isim soylu kelimelerin fiilleştirilmesinde kullanılan “imek, etmek, olmak, eylemek, kılmak” fiilleri.

fi‘il-i iktidārī: Ar. Fiilin karşıladığı işin, hareketin mümkün veya muhtemel olup olmadığını göstermek için, olumlu durumlarda “bil-”; olumsuz durumlarda *-A* zarf-fiil eki üzerine olumsuzluk eki getirilerek oluşan birleşik fiil.

fi‘il-i iltizāmī: Ar. Fiile istek, niyet, arzu kavramlarını veren ve *-(y)A* eki ile kurulan tasarlama kipi.

fi‘il-i istimrārī: Ar. “dur-, gör-, kal-” gibi tasvirici yardımcı fiillerle kurulan, oluş ve kılışa süreklilik özelliği katan birleşik fiil.

fi‘il-i rivāyet: Ar. Geçmiş zamanda olup konuşanın görmüş olduğu fakat gerçekleşmiş olma durumunda kesinlik olmadığını ifade eden fiil; zaman eki almış fiil gövdelerine öğrenilen geçmiş zaman eki eklenerek kurulan birleşik kip.

fi‘il-i şartī: Ar. Bir şeyin gerçekleşmesini başka bir şeye şart kılmak için kullanılan ve zaman eki almış fiil gövdelerine şart eki eklenerek kurulan birleşik kip.

fi‘il-i ta‘cīlī: Ar. *-(y)I/-(y)U* zarf-fiil ekleri üzerine tezlik, çabukluk gösteren “ver-” tasvirici yardımcı fiilinin getirilmesiyle kurulan birleşik fiil.

fi‘il-i vücūbī: Ar. Fiilin gösterdiği oluş ve kılışın yapılması gerekli olduğunu bildiren ve *-mAlI* eki ile kurulan kip.

G.

gāib: Ar. Çekimli fiillerde ve zamirlerde konuşan ve dinleyen dışındaki kişi, nesne veya kişiler ve nesnelere.

H.

ḥafīf: Ar. İnce okunan hece.

ḥāl (şimdiki zaman): Ar. Fiilin gösterdiği iş, oluş ve kılışın içinde bulunulan zamanda yapıldığını ve süregelmekte olduğunu gösteren zaman.

ḥāl terkîbi: Ar. Durum bakımından fiili niteleyen ve zaman ifade etmeyen kip.

ḥareke: Ar. Arapça ve Osmanlıca bir harfin nasıl okunacağını gösteren ve üstün, esre, ötre denilen işaretlerden her biri, vokal.

ḥarf: Ar. Bir dilin alfabesini oluşturan ve tek başına veya başka öğelerle birlikte o dildeki sesleri göstermek üzere kullanılan işaretlerden her biri.

ḥarf-i müteḥarrrik: Ar. Harekesi olan harf.

ḥarf-i sākin: Ar. Hareke ile okunmayan harf.

ḥarf-i ta'rif: Ar. Tanım edatı.

hece: Ar. Bir nefes hamlesi içinde çıkan, tek bir ses veya ses grubundan oluşan ses birimi.

hemze: Ar. 1. Arapçada elifin adı. 2. “Elif, vav, ye, he” üzerine konulan (ء) işareti.

ḥurūf: Ar. Harfin çoğulu.

ḥurūf-i aşliyye: Ar. Bir kelimenin kökünde bulunan esas harfler.

ḥurūf-ı imlā: Ar. Ünlü harfler: a, e, ı, i, o, ö, u, ü.

ḥurūf-ı medd: Ar. Arapçada uzun okunan harfler: elif, vav, ye.

ḥurūf-ı munfaşıla: Ar. Arap veya Osmanlı alfabesinde kendinden sonra gelen harflere bitişmeyen harfler.

ḥurūf-ı muttaşıla: Ar. Arap veya Osmanlı alfabesinde kendinden sonra gelen harflere bitişen harfler.

ḥurūf-ı resmiye: Ar. Osmanlıcada aynı harflerle yazılan kelimeleri birbirinden ayıran fakat telaffuz edilmeyen harfler: elif, vav, hemze.

İ.

ımlā: Ar. Bir dilin cümlelerini, kelimelerini doğru yazmak bilgisi.

ısim: Ar. Canlı ve cansız varlıklara, çeşitli somut ve soyut kavramlara ad olan kelime türü.

İsm-i ‘aded: Ar. Sayı kavramını gösteren ad.

ısm-i cins (ısm-i ‘āmm): Ar. Bir cinsten, bir neviden olan şeylerin hepsine verilebilen bir ad.

ısm-i fā‘il: Ar. Fiilin gösterdiği kılış ile doğrudan ilgili olan kişi ya da şeye verilen ad.

ısm-i hāşş (ısm-i ‘alem): Ar. Yalnız bir kimse, bir hayvan veya bir şeye has olan isim.

ısm-i işāret: Ar. Somut ve soyut varlıklarla türlü nesne ve kavramları yer, zaman ve tasavvurda uzaklığına göre belirten, işaretleyen adlardır; bu, şu, öteki, vb.

ısm-i ma‘nā: Ar. Soyut isim. Varlığı düşünce yoluyla kabul edilen ve söylendiğinde zihinde belli bir görüntü veya tasavvur uyandırmayan isim türü.

ısm-i mef‘ūl: Ar. Cümlede öznenin, dolayısıyla fiili geçişli olan yüklem etkilediği şahsı veya şeyi gösteren, yalın veya yükleme eki almış kelime.

ısm-i mensūb: Ar. Kelimenin sonuna *nispət yesi* denilen ve *uzun i* olarak okunan bir i getirilerek yapılan sıfat.

ısm-i taşğır: Ar. Manasında küçüklük olan isim.

ısm-i zāt: Ar. Somut isim. Gösterdikleri, belirttikleri nesnelere duyular yoluyla algılanan ve maddi varlıklara ad olan isim türü.

istikbāl (gelecek zaman): Ar. Fiilin gösterdiği hareketin geleceğe bağlı olduğunu belirten zaman.

izāfet: Ar. İyelik bağlantısı ile birbirine bağlanmış iki veya daha çok isimden oluşan tamlama.

izāfet-i beyāniyye: Ar. Tamlayanı eksiz, tamlananı teklik üçüncü şahıs iyelik eki alan, cins ve çeşidi gösteren isim tamlaması.

izāfet-i lāmiyye: Ar. Tamlayana ilgi hali eki, tamlanana teklik üçüncü şahıs iyelik eki getirilerek kurulmuş olan tamlama, belirtili isim tamlaması.

K.

kāf-i ‘Arabī: Ar. Arap kefi denilen *ince k* harfi.

kāf-i Fārisī: Ar. Acem kefi denilen *g* sesi.

kāf-i nūnī: Ar. Osmanlıcada *damak n’si (ñ)* sesini gösteren, kāf-i Türkī de denilen kāf harfi.

kāf-i vāvī: Ar. Osmanlıcada *v* sesini gösteren kāf harfi.

kāf-i yā’yī: Ar. Osmanlıcada *yumuşak g (ğ)* sesini gösteren kāf harfi.

ḳavā’id: Ar. 1. Kaideler, kurallar. 2. Gramer. Bir dili ses, şekil ve cümle yapıları ile dilin çeşitli öğeleri arasındaki anlam ilişkileri açısından inceleyerek bunlarla ilgili kuralları ve işleyiş özelliklerini ortaya koyan bilim.

ḳavā’id-i lisān: Ar. Bir dili doğru söylemek, doğru yazmak ve doğru okumak için gerekli olan gramer kurallarını ortaya koyan ilim.

ḳavā’id-i naḥviye: Ar. Bir dilde kelimelerin, kelime gruplarının cümle ve söz içindeki görevlerini, birbirleriyle olan ilişkilerini, sıralanışlarını ve cümle türlerini inceleyen gramer dalı.

ḳavā’id-i şarfiyye: Ar. Bir dildeki kök ve ekleri, bunların birleşme yollarını, eklerin anlam ve görevlerini, dilin türetme ve çekim özelliklerini ve şekille ilgili diğer konuları inceleyen gramer dalı.

kelime: Ar. 1. Bir veya birden çok heceli ses öbeklerinden oluşan dil birimi. 2. İsim, fiil ve harf olarak üçe ayrılan söz bölümlerinin hepsi.

kesre (esre): Ar. Kelimelerin üstüne konulan ve *i* seslerini karşılayan (→) işareti.

kesre-i ḥafīfe: Ar. *i* okutan kesre.

kesre-i şakīle: Ar. *i* okutan kesre.

ḳiyāsī: Ar. Gramer kuralları ile isim ve fiillerden yapılan sıfat türü.

L.

lāzım: Ar. Gösterdiği oluş ve kılış yapana yönelen, yani özneyi etkileyen ve nesne istemeyen fiil.

lāzım-ı kıyāsī: Ar. Aslında nesne alabilen fakat gramer kurallarıyla geçişsiz yapılan fiiller.

lāzım-ı semā'ī: Ar. Nesne alamayan geçişsiz fiil.

lisān: Ar. 1. Ağızdaki dil. 2. Konuşulan dil.

M.

ma' ānī: Ar. Mananın çoğulu.

madde-i aşılyye: Ar. Kelimelerin bütün yapım ve çekim eklerini çıkardıktan sonra ayrılamayan ve temel anlamı taşıyan bölümü.

maḳbūza: Ar. Dudaklar toplanarak okunan zamme: u/ü sesi.

ma' lūm maşdar: Ar. Öznesi belli olan ve öznesiyle kesin ilişkisi bulunan fiil.

ma' nā: Ar. Kelimenin söz içindeki diğer unsurlarla bağlantılı olarak zihinde yarattığı kavramlardan her biri.

maşadır-ı ḫafīfe: Ar. Ünlüleri ince sesli olan mastarlar; sonuna *-mek* eki getirilenler.

maşadır-ı şakīle: Ar. Ünlüleri kalın sesli olan mastarlar; sonuna *-mak* eki getirilenler.

maşdar: Ar. Fiil kök ve gövdelerinin karşıladıkları oluş, kılış ve durumları şahıs ve zamana bağlı olmadan göstermek üzere *-mAk/-mA* ve *-Iş* ekleriyle kurulan fiil ismi.

māzī (geçmiş zaman): Ar. Bir kılış veya oluşun meydana gelişinin şimdiki zamandan önceye ait olması.

māzī-i naḳlī: Ar. Fiilin karşıladığı oluş ve kılışı, kişinin başkasından duyduğunu, sonradan gördüğünü veya farkında olmadan işlediğini anlatan, *-mIş/-mUş* ekleriyle kurulan zaman.

māzī-i şühūdī: Ar. Fiilin karşıladığı hareketin geçmişte kişinin görgüsü ve bilgisi altında olup bittiğini anlatan, *-DI/-DU* ekiyle kurulan zaman.

mebānī: Ar. Sözün yapıldığı yer anlamına gelen “mebni” kelimesinin çoğulu.

mepsūta: Ar. Dudaklar açılarak okunan zamme: o/ö sesi.

mechūl maşdar: Ar. Geçişli ve geçişsiz fiillerden *-I* ve *-n* ekleriyle kurulan ve öznesi belli olmayan, yani fiilin gösterdiği işi yapan şahsın veya nesnenin açıkça bildirilmediği çekimli fiil.

meḥ ūl: Ar. Cümle içindeki yüklem anlamını çeşitli yönlerden tamamlayan ögelere verilen ad.

meḥ ūl-i ‘anh: Ar. Kelime gruplarında ve cümlede, fiilin gösterdiği oluş ve kılışın kendisinden uzaklaştığını göstermek için kullanılan hal; ismin *-den* hali.

meḥ ūlün bih: Ar. Geçişli fiil taşıyan bir cümlede fiilin doğrudan doğruya etkilediği yani fiildeki işlevin etki bakımından üzerine yüklendiği ismin içinde bulunduğu hal; ismin *-i* hali.

meḥ ūlün bih-i ġayr-ı şariḥ: Ar. Cümlede yüklem belirtilmemiş bir kişi veya şeyi etkilediğini anlatan ve yükleme hali eki almamış bulunan yalın haldeki nesne.

meḥ ūlün-bih şariḥ: Ar. Cümlede fiili geçişli olan yüklem belli bir kişiyi veya nesneyi etkilediğini gösteren ve yükleme hali eki almış nesne.

meḥ ūlün fiḥ: Ar. Fiilin gösterdiği oluş ve kılışın yerini ve zamanını bildiren hal; ismin *-de* hali.

meḥ ūlün ileyh: Ar. Yaklaşma, yönelme bakımlarından ismin karşıladığı nesneyi fiile bağlayan hal; ismin *-e* hali.

mekātib-i ‘āliyye: Ar. Yüksek mektepler, okullar.

meksūr: Ar. Esre ile yani *i* sesi ile okunan harf.

menḥī: Ar. Fiil kök veya gövdelerine olumsuzluk kavramı veren *-mA* ekinin getirilmesiyle kurulan fiil.

mevşūf (mevşūfe): Ar. Sıfat tamlamalarında belirtilen, sıfat.

muḥātab: Ar. Zamirlerde ve çekimli fiillerde ifade edilen ikinci şahıs; *sen, siz*.

muzāf: Ar. 1. İsim takımlarında belirtilen, başka bir isme katılmış ve onu tamamlamış olan isim. 2. Tamlama.

muzāfun ileyh: Ar. Eklendiği isim ile başka bir isim arasında, asıl görevi itibariyle ilgi bağı kuran ilgi eki; tamlayan eki.

muzāriʿ: Ar. Geçmiş, şimdiki ve gelecek zaman gibi bütün ana zamanları içine alan, yani fiilin gösterdiği oluş ve kılışın her zaman yapıldığını veya yapılacağını gösteren, *-Ar/-(I)r/-(U)r* ekleriyle kurulan zaman.

mübhemāt: Ar. Belirsiz bir kimse veya nesneyi temsil eden zamirler, şahısları, nesnelere ve diğer kavramları karşılayan, isimleri sayı, miktar vb. bakımlardan kabataslak belirten sıfatlar, belgisiz edatlar.

mücerred (ism-i mücerred): Ar. İsmi herhangi bir ek almamış, yalın hali.

müellif: Ar. Kitap yazan, eser sahibi.

mü'ennes: Ar. Cinsiyet kavramının söz konusu olduğu dillerde dişi cinsten sayılan kelimenin aldığı biçim.

müfred: Ar. İsimlerde ve çekimli fiillerde nesne veya şahsın sayıca tek olma durumu.

müşbet: Ar. Olumlu hareketi karşılayan, olma ve yapma ifade eden; *-mA* olumsuzluk eki almamış fiil kök veya gövdesi.

müstakbel: Ar. Fiilin anlattığı işin şimdiki zamandan sonraki bir zamana ait olduğunu gösteren ve *-AcAk* ekiyle kurulan kip.

müşâreket: Ar. Bir hareketin, bir oluş ve kılışın birden fazla kişi tarafından karşılıklı veya toplu olarak yapıldığını gösteren ve *-ş, -Iş/-Uş* çatı eki ile kurulan fiil.

müşârü'l-ileyh: Ar. Kendisine işaret olunan ad.

müteʿaddî: Ar. Söz içinde bir varlık veya nesneyi etkileyen, yani nesne isteyen fiil.

müteʿaddî kıyâsî: Ar. Aslında geçişsiz olup gramer kurallarıyla nesne alabilen fiiller.

müteʿaddî semâʿî: Ar. Doğrudan nesne alabilen geçişli fiil.

müteharrik: Ar. Harekesi olan, harekeli harf.

mütekellim: Ar. Söz içindeki oluş veya kılışı şahıslar halinde karşılayan şahıs zamirlerinden, konuşan veya konuşanların dilbilgisindeki adları; *ben* ve *biz*.

N.

nehy-i hâzır: Ar. Olumsuzluk eki ile kurulan ve ikinci şahsa verilen emir.

R.

rabṭ: Ar. Söz içinde iki kelimeyi, aynı değerde iki cümle unsurunu, iki yargıyı birbirine bağlayarak aralarında çeşitli yönlerden ilgiler kuran ve söz içindeki iki kavram veya düşünceyi bütünleştiren görevli kelimeler; bağlaç.

S.

ṣahîḥ: Ar. 1. Gerçek, doğru. 2. Kelimenin ana harfleri.

ṣakīl: Ar. Ağır ve kalın okunan hece.

sâkin: Ar. Hareke ile okunmayan harf.

semâ'î: Ar. Varlıkları durum, biçim, renk vb. bakımlardan niteleyen sıfat türü.

ses: Tr. Ciğerlerden gelen havanın ses yolunun herhangi bir noktasındaki boğumlanması ile oluşan ve yayılarak kulakla algılanan titreşim.

şîfat: Ar. İsimleri niteleme, belirtme, gösterme gibi çeşitli yönlerden bildiren, sınırlayan kelime türü.

şıla: Ar. Bir cümlede gelecek veya görülen geçmiş zaman ifade eden fiil gövdelerine eklenerek onları nesneyi belirten fiil ismi haline getiren ve –gl/-kl ekleriyle kurulan kip.

şîğa: Ar. Fiil kök veya gövdesinin gösterdiği oluş ve kılışın zaman ve şahıs kavramlarına bağlı olarak ne şekilde yapıldığını veya olduğunu gösteren gramer kategorisi.

şîğa-i 'atfiyye: Ar. Sözü kısaltmak için iki ibareyi birbirine bağlayan ve –Up ekiyle kurulan kip.

şīga-i ibtidāiyye: Ar. Bir işin başladığı zamanı ifade eden ve $-(y)AII$ ekleriyle kurulan kip.

şīga-i intihāiyye: Ar. Bir işin sona ereceği zamanı ifade eden ve $-IncA/-UncA$ ekleriyle kurulan kip.

şīga-i ta'kībiyye: Ar. Fiile $-IcAk$ ekinin eklenmesiyle kurulan kip.

şīga-i tevkiyye: Ar. Fiile $-DıkçA$ ekinin eklenmesiyle kurulan kip.

Ş.

şahş: Ar. Fiilin gösterdiği işin hangi şahıs tarafından yapıldığını belirten dil bilgisi kategorisi.

şartıyye şīgası (şīga-i şartıyye): Ar. Bir oluş ve kılışın şart şeklinde düşünüldüğünü anlatan dolayısıyla, hiç bir hüküm ifade etmeyen, aynı zamanda dilek görevi de yapan tasarlama kipi; $-sA$ ekiyle kurulur.

şedde: Ar. Arapça ve Farsçada iki defa okunması gereken bir harfin üzerine konulan (→) işareti.

T.

ta'birāt: Ar. Gerçek anlamından farklı bir anlam taşıyan ve çekici bir anlatım özelliğine sahip olan kelime öbeği; deyimler.

taşrīf-i ef'āl: Ar. Cümlede yüklem görevinde bulunan fiil veya isim soylu kelimelerin zaman, şahıs, teklik ve çokluk kavramı veren eklerle girdiği şekil.

terkīb-i isnādī: Ar. Bir yargıyı, bir gerçeği bildirmek için yüklemi bildirme kiplerinden biriyle kurulan cümle.

terkīb-i izāfī: Ar. İsim tamlaması.

terkīb-i vaşfī: Ar. İsimleri nitelemek veya belirtmek maksadıyla isim ve ona bağlı sıfatın tamlama dizilişinde oluşturdukları kelime grubu.

tenvīn: Ar. Kelimenin sonunu *nun* gibi okutmak üzere konulan iki üstün, iki esre, iki ötre işareti.

tetābu' -i izāfet: Ar. Tamlayanı, tamlananı veya her ikisi de isim tamlaması şeklinde olan iç içe girmiş tamlama türü; zincirleme isim tamlaması.

U.

ulūm-i dīniyye: Ar. Din bilgisi.

uṣūl-ı inṣā: Ar. Bir dildeki nesir yazı kaideleri.

Ü.

üslūb: Ar. 1. Farz, yol, biçim, usul. 2. İfade yolu.

V.

vaṣf-i terkībi: Ar. Birleşik sıfat, bir ismin sonuna Farsça bir emir eklenerek yapılan terkip.

Z.

zamīr: Ar. İsimlerin yerini tutan isim soylu kelime türü.

zamīr-i fi' ilī: Ar. Fiil çekiminde şahıs belirten ek.

zamīr-i izāfi: Ar. İsmi karşıladığı nesnenin bir şahsa veya nesneye ait olduğunu belirten *-Im/-Um, -In/-Un, -I/-U, -ImIz/-UmUz, -InIz/-UnUz, -IArI* ekleri.

zamīr-i nisbī: Ar. İsimlerin sonuna gelen eklerin bildirdiği zamirler.

zamīr-i şahṣī: Ar. Dilbilgisinde şahıs isimlerinin yerini tutan kelime; *ben, sen, o, biz, siz, onlar*.

zamīr-i vaṣfī: Ar. İsimlerden zamir ve sıfat olarak kullanılan isimler yapan, içinde bulunma, bağlılık ve aitlik görevleri taşıyan *+ki* eki.

zamme (ötre): Ar. Kelimelerin üstüne konulan ve o/ö/u/ü seslerini karşılayan (ُ) işareti.

zamme-i hafife: Ar. *ö/ü* okutan zamme.

zamme-i şakile: Ar. *o/u* okutan zamme.

KAYNAKÇA

- Abdülkadir, Mehmet, *Kavaid-i Lisan-ı Türki*, Matbaa-i Ahmed İhsan, İstanbul 1905.
- Devellioğlu, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Aydın Kitabevi, Ankara 2008.
- Dilaçar, Agop, “Gramer: Tanımı, Adı, Kapsamı, Türleri, Yöntemi, Eğitimdeki Yeri ve Tarihçesi”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, TDK yay. Ankara 1971.
- Erenoğlu, Dilek, “Gramer-Dil Bilgisi”, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Sayı 20.
- Gülensoy, Tuncer, *Eski Yazı-Osmanlıca Dersleri -I-*, Erciyes Üniversitesi yay. Kayseri 1994.
- Hadi, Abdülkerim, *Lisan-ı Türki*, Karabet Matbaası, İstanbul 1310-1312.
- Kenan, Tahir, *Kavaid-i Lisan-ı Türki*, (Haz. Leyla Karahan, Ülkü Gürsoy), TDK yay. Ankara 2004.
- Korkmaz, Zeynep, *Gramer Terimleri Sözlüğü*, TDK yay. Ankara 1992.
- Korkmaz, Zeynep, *Türkiye Türkçesi Grameri Şekil Bilgisi*, TDK yay. Ankara 2009.
- Rasim, Ahmed, *Yeni Usul Muallim-i Sarf*, (Haz. Suzan Tokatlı), Laçın yay. Kayseri 2003.
- Sadık, Mehmet, *Üss-ü Lisan-ı Türki*, (Haz. Recep Toparlı, Ali Ilgın), TDK yay. Ankara 2006.
- Sami, Şemseddin, *Kamus-ı Türki*, Çağrı yay. İstanbul 2007.
- Usta, Halil İbrahim, “Türk Gramerciliğinin Tarihinde “Kavaid” Kitaplarının Yeri”, *Türkoloji Dergisi*, Cilt 11, Sayı 1.

EKLER
(TIPKIBASIM)

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı, Soyadı: Fatma TÜRKMEN

Uyruğu: Türkiye (TC)

Doğum Tarihi ve Yeri: 17 Ağustos 1990, Kayseri

Medeni Durumu: Bekar

Tel: +90 506 494 43 98

e-mail: elaamm90-@windowslive.com

Yazışma Adresi: Mevlana mah. Gözde sok. Kınaş Yağmur apt. B Blok 12/35
Talas/KAYSERİ

EĞİTİM

Derece	Kurum	Mezuniyet Tarihi
Yüksek Lisans	EÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü	2016
Lisans	EÜ Edebiyat Fak. TDE	2013
Lise	Sümer Lisesi, Kayseri	2007

YABANCI DİL

Yok